

A2668

MAGYAR ZENESZERZŐK 37.

Sziklavári Károly

Egressy Béni

Mindenhaso ki ülve a szilla-gok kö zött
Bölcsest i-gazsá-gat magföi népe-let

Egressy

MÁGUS KIADÓ

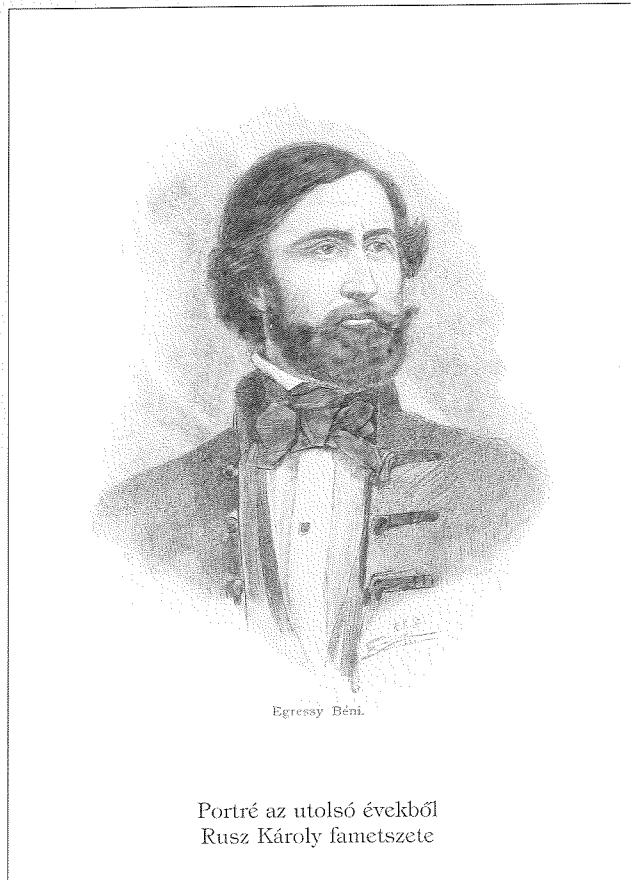
MAGYAR ZENESZERZŐK 37.

Sziklavári Károly

Egressy Béni

Szerkesztette: Berlász Melinda

BUDAPEST, 2012

MAGYAR ZENESZERZŐK 37.

Sorozatszerkesztő
Berlász Melinda

© Sziklavári Károly
© Mágus Kiadó

Minden jog fenntartva!

A kötet támogatója:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

OTKA

Országos Tudományos Alapprogramok
PUB-K 103 149

Kiadja a Mágus Kiadó
Mágus Kft

Budapest, 1025 Krecsányi u. 5.
Tel./fax: (36-1) 200-00-14

Felelős vezető: a Mágus Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Berlász Melinda
(az MTA BTK Zenetudományi Intézete
tudományos főmunkatársa)

Nyomdai szerkesztés: Zágoni Szakács Enikő
Nyomdai kivitelezés:

Némedy Nyomda Kft., Tel./fax: 4000 920
Felelős vezető: Némedy Jenő

ISSN 1418-09-52
ISBN 978-963-9433-47-2

Egressy Béni (1814–1851)

Vasjellem, vasszorgalom – olvashatjuk az Egressyekkel kapcsolatos, sokszor hangoztatott kulcsszavakat elsőként abban a nekrológban, melyet az Egressy Béni halálát követő esztendőben tett közzé Erdélyi János.¹ A kismemesi református lelkészcsaládban „a tiszta, keresztényies érzület, a nemesre törekvő erős, hajthatatlan akarat, a kitartó, szüntelen munkásság, párosulva idealizmussal, ősi tulajdonok voltak” – írta később a krónikás Rakodczay Pál.² Egressy Pál (1771–1827) csakúgy, mint apja egykoron, Borsod megyei szolgálatot teljesített. E nemzedékről nemzedékre szálló hagyományok szintén tradíciószámba menő tanulóvevőkkel kapcsolódtak össze: bátyjához, Egressy Sámuelhez (1766–1848) hasonlóan Egressy Pál is a miskolci református gimnáziumot, majd a sárospataki főiskolát végezte el. Gyermekai közül viszont már csak az elsőszülött ifj. Egressy Pál tette meg egészében ezt az utat. Az apaági tradícióktól való elszakadást hozta magával a felnőttkort megért fivérek életpályája (számos nemzedéktársukéhoz hasonlóan), akik megkezdett tanulmányaik iránya ellenére végül nem a lelkészi hivatást választották. (Ám a családi hagyományok ereje – még ha más értelemben is – számtalanszor megmutatkozott Egressy Béni életútján.)

Valamennyi biográfus kiemeli Egressy Pál rendkívüli – társadalmi helyzetéhez mérten legalábbis szokatlan, és itthoni tanulóvei után külföldön megalapozott – műveltségét, mellyel kiváló szónoki képességek és zenei adottságok párosultak. Ritka terjedelmű s erejű hanggal rendelkezett, önerőből sajátította el a számozott basszus alapjait, kitűnően játszott zongorán, hegedűn és fuvolán, de poé-

1 *Életrajzi vázlat* megjelöléssel, in: *Értesítő* 1852. április 3. Közreadva: *Erdélyi János – Irodalmi, színházi, közéleti írások és beszédek (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 19.*, Budapest 2003, 409–15.). Erdélyi mindazonáltal nem tekinthető a megkésett emlékirás kizárólagos szerzőjének: Egressy Gábor, majd annak fia, Egressy Ákos írásbeli közlései nyomán egészítette ki és tette közzé azt. Lásd ehhez az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában föllelhető, alábbi dokumentumokat: *Analekta 1214–1215.*; *Oct. Hung.* 900/26., fol. 74., 78–79.
2 Rakodczay Pál: *Egressy Gábor és kora*, Budapest 1911, 6.

tikai hajlamairól is tudunk.³ Otthonát így a kultúra és művészetek levegője járta be, s jelentős hírnevet szerzett fiai közül a színész Egressy Gáborban (1808–1866) az öröklött szónoki, míg Béniben a zenei képességek bontakoztak ki látványos formában.⁴ (A polihisztori vonások viszont mindkettejükben tovább éltek.)

Egressy Béni a lelkész apa harmadik gyermekeként látta meg a napvilágot Sajókazincon – az akkori szolgálati helyen – 1814. április 21-én.⁵ (A település ma Kazincbarcika része.) Egressy Pált Sajókápolnára helyezték 1816 végén, gyermekévei nagyobbik részét Béni így a Bükk-hegység lábainál húzódó „kedves Pitypalaty-völgyben” töltötte (a monográfus Csorba Zoltán szavaival). Akkori zenei élményeiről csupán általános képpel rendelkezünk: apja éneklése és hangszerjátéka mellett rendszeresen hallhatott református templomi zenét; Egressy Gábor visszaemlékezései szerint továbbá egy helybeli „szép dallos” pórleány, „ki gyönyörű hangja miatt még az én komor lelkületű apámnak is kedvence lévén”, gyakorta énekelt falusi körben elterjedt melódiákat a lelkészházban.⁶

Bátyjéhez hasonlóan az ő pályáján is sorsfordítónak tekinthetjük a Miskolcon eltöltött diákéveket. Egressy Gábor később így em-

lékezett vissza a történetekre: „Nem szükséges festenem az első benyomást, mit a színház bűbájos képei tőnek egy falusi suhancz lelkére, akit szegény sorsú szülei spártai szigorral és vallásos érzelmekben neveltek.”⁷ 1823-tól, az első teátrumi kőépület felavatásától kezdve már állandó hajléka volt a városban a magyar nyelvű színművészetnek; az időszak a helyi operajátzás első fénykorát jelentette egyúttal. Mint ismeretes, Egressy Gábor apja akaratával dacolva lett színész, s nem lehetetlen, hogy a középiskolai tanulmányait a nagymúltú miskolci református gimnáziumban folytató Béni részint épp azokon az előadásokon szerezte színházi élményeit, melyeken bátyja is szerepelt.

1828 szeptemberétől Egressy Béni már a sárospataki kollégium diákja volt. Kezdetől fogva anyagi gondokkal küszködött: édesapja előző évi halála miatt „a különben olcsó város, és mérsékelt költségű főiskola mind terhül volt a szegény fiúnak”.⁸ Sárospatak mindazonáltal jelentékeny állomásnak bizonyult a később kibontakozó zeneszerzői pálya szempontjából, Egressy ugyanis tenoristaként 1830-tól tagja volt az énekkarnak, melyet a nyugati iskolázottságú Apáthy János (1796–1861) vezetett.⁹ Bécsi tapasztalataira alapozva Apáthy figyelemreméltó eredményeket ért el: korszerűsítette és magasabb színvonalra emelte az intézményben folyó zenei nevelést, bevezetve a zongora- és orgonaoktatást is. (Utóbbiak valamelyikében feltételezhetően Egressy is részesült.¹⁰) Tevékenységének középpontjában az énekkar állt, melynek repertoárját – elsősorban az osztrák-német tradíciók szellemében – modernizálta. Egressy Béniben a XIX. századi értékelés nyomán az önálló magyar férfikari irodalom úttörőjét látva¹¹ nem hagyhatjuk figyel-

3 Rakodczay közlése szerint (i. m. 4.) Egressy Pál olyan latin nyelvű distichonokat költött Napóleonnól, melyek visszafelé olvasva gúnyolók voltak.

4 S hogy a zenei tehetség nem volt elszigetelt a családban, arról Egressy Pál unokaöccsének (a lelkész Egressy Sámuel fiának), Egressy Samunak (1806–1868: földbirtokos, Pest megyei főjegyző) a pályája is tanúskodik, aki műkedvelő komponistaként néhány dala mellett számos táncdarabot és egyéb hangszeres művet tett közzé. Társadalmi rangjának megfelelően előszeretettel látta el alkotásait a közéleti eseményekhez kapcsolódó címekkel vagy ajánlással: *Üdvözlő hangok Deák Ferenchez*, 1846; *Pest megyei követválasztási zene-emlék* (Szentkirályi Móricnak és Kossuth Lajosnak dedikálva), 1847; *Széchenyi Gyászinduló* (megjelent: 1863). *Emlék Egressy Bénire* címmel zongoraművet adott közre 1852-ben.

5 A református egyházi anyakönyv vonatkozó részének facsimile közreadása: *Sajókazinci Református Híradó* 2001. július 15., 5. A keresztelekor kapott *Benjámín* bibliai név, jelentése: *Szerencse fia*. A családörténet szempontjából fontos dokumentumot őriz az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára *Analekta 1245* jelzeten (Egressy Sámuel monori lelkész feljegyzései). Ebből megtudhatjuk, hogy az *Egresi/Egressy* felvett név: az eredeti családnév *Galambosi* volt, továbbá azt is olvashatjuk, hogy Egressy Pál kétszer nősült; Gábor és Béni a második házasságából származtak. Közreadja e sorok szerzője, in: *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények 2011*, szerk. Ujvári Gábor, Lengyel Réka, Budapest 2012, 384–393.

6 Csorba Zoltán: *Egressy Béni*, Miskolc 1974, 5–6.

7 Rakodczay i. m. 17.

8 Erdélyi i. m. 410.

9 Orbán József: *A sárospataki énekkar története* (Sárospatak 1882), 177.; Barsi Ernő-Szabó Ernő: *A pataki kollégium zenei krónikája* (Budapest 1984), 72–73. Apáthy 1829-ben vette át a kórus vezetését.

10 S tekintve, hogy Egressy Béni kiváló zenei adottságokkal megáldott, otthonában rendszeresen muzsikáló apa mellett nőtt fel, a későbbiekben pedig a korviszonyokhoz képest igen alapos zenei képzést nyújtó sárospataki kollégiumban folytatott – többek által kiválóan ítélt énekkar birtokában – tanulmányokat mintegy négy esztendőn át, aligha tartható fenn a szakirodalomban többször hangoztatott állítás, mely szerint kottaismerete hiányos lett volna.

11 Lásd például Bartalus István tárcáját a *Budapesti Hírlap* 1859. május 6-i számában.

men kívül, hogy kezdeményei mögött, ha közvetett módon is, a sárospataki kollégium kórusgyakorlatának tapasztalatai húzódtak meg.

Tanulmányai befejezésére azonban nem került sor. Önellátásra kényszerülve segédtanítói állást vállalt az Abaúj megyei Szepsiben (ma Moldava nad Bodvou, Szlovákia) az 1831/32. tanév folyamán,¹² később Mezőcsáton (Erdélyi nekrológja alapján 1833. január 23-i kezdettel). A nekrológ szerint a segédtanítói működés kétfajta módon készítette elő Egressy majdani muzsikusi pályafutását: egyrészt nagy hasznát vehette kiemelkedő énekési képességeinek, ugyanerre az időre estek továbbá „vagy legalább ez időre hajlanak vissza tanulmányai a zsoltárok körül, e korból hordozta lelkében egyházi felekezete vallásos énekeit”. (Utóbbiakat illetően azonban nem szabad megfélemlenünk az otthoni hagyományok szerepéről sem.)

Egressy Gábor a kassai színtársulat tagjaként írta 1833. április 17-i családi levelében: Béni szeptemberben „Kassán megjelenhet, s reményt nyújtok neki a bejuthatásra”. Nincs adatunk arról, mikor került sor e döntő eseményre, de a levélben foglaltaknak megfelelően 1833 őszét tekinthetjük a legvalószínűbb időpontnak. Egressy Béni – csakúgy, mint évekkorábban bátyja, illetve megannyi pályatársa – kardalusként kezdte színpadi működését, ám nem titkolt szólóénekesi ambíciókkal. Azoknak a kassai színlapoknak a tanúsága szerint, melyek megőrizték nevét (1834. április), néhány hónapnyi működés után már kisebb prózai szerepeket kapott. Az április 26-i színlap arról tudósít, hogy prózai feladata mellett bátyjával felvonásközi, kettős magyar táncot járt az aznapi előadáson.

Erdélyi főurak meghívására, az ottani országgyűlés idejére, Kolozsvárra költözött a társulat a következő hónap folyamán. Egressy Béni neve 11 színlapon szerepel: elsőként a június 26-án, egy *Vitézt* alakítva Rossini *Tankrédjében*. Ez volt az általunk ismert legkorábbi operaénekesi föllépése, melyet továbbiak is követtek Kolozsvárott, 1835. január 30-ig.

Színpadi pályafutása 1835 májusától a budai Várszínházban folytatódott, ahova bátyjával s az egykori kassai társulat több kiválóságával együtt szerződött. Öt dalműben és kilenc prózai darabban

¹² Lásd Hodossy Béla *Egressy Benjámint* c. írását a *Zeneközlöny* [Tiszaföldvár] 1939/11. számában.

kapott szerepet az év végéig (előbbieket csakúgy, mint vélhetően az említett kolozsvári operaelőadások egy részét is,¹³ Erkel Ferenc dirigálta), egy további produkcióban pedig mint táncos működött közre. Jóval mozgalmasabbá vált számára az 1836. esztendő: nem kevesebb mint 75 új darabban lépett színre ekkor, 32 énekési szerepben!¹⁴ Ezek az imponáló adatok *egyelőre* még nem takartak rendkívüli teljesítményeket: változatos, ámde zömmel jelentéktelen szerepei sorát időnként szakította meg csupán egy-egy rangosabb operaénekesi feladat.¹⁵ Kiemelkedett ebből a szempontból a már említett, 1836. esztendő: az év nyarán háromszor is elénekelt a *Sevillai borbély* Figaro-szólamát, majd októberben mint Déryné partnere lépett föl Hérol-operarészletekben (s a kisebb jelentőségű, mégis említésre méltó művészi feladatok között tartható számon májusi bemutatkozása a *Bűvös vadász* Ottokárjaként). Egressy Gábor 1836. szeptember 13-i levele arról tudósít, hogy fivére „énekessé képezi magát”.

Ám ez irányú, távlatosabb tervei csakhamar illuzórikusnak bizonyultak: már viszonylag korán megmutatózó végzetes betegsége, a tüdőbaj miatt. A dalszínészi karrierjében az évtized utolsó harmada folyamán bekövetkezett drámai törés kihatott személyiségvonásaira is: „Ő elveszté ezüst csengésű hangját, e vesztes fájdalommal együtt élt vele” – írta Erdélyi. Hangjának különleges színére mások is utaltak: ahogy a század legünnepeltebb magyar tenorja, Stéger Ferenc visszaemlékezett, „kicsiny, nem is erős tenorhangja volt” Egressynek, de „utolérhetetlenül benső, szívhezszóló timbrével”.¹⁶

A Pesti Magyar Színház (1840 augusztusától: Nemzeti Színház) első évadjának Bellini-bemutatóin énekelt szerepek ugyanakkor még egy reményteljes dalszínészi pálya kezdetének tűnhettek.

¹³ Lásd Gurmai Éva tanulmányát a *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungariae* 46/1–2. kötetben (2005), 145–55.

¹⁴ Lásd Bérczessi B. Gyula Egressy-könyvét: *Tollal – lanttal – fegyverrel*, Budapest 1986, 37. és 39.

¹⁵ Prózai színészként nyilvánvalóan bátyja árnyékában élt, nélkülözve az ő játékanak páratlan kvalitásait (v. ö. Rakodczay i. m. 7.; Csorba i. m. 9–10.).

¹⁶ *Erkel Ferenc emlékkönyv*, szerkesztette Fabó Bertalan, Budapest 1910, 196. Mint imént említett szerepeiből is kitűnhet, Egressy eredetileg magas bariton volt (lásd részletesebben: Bérczessi i. m. 40.).

Az 1837. augusztus 22-én megnyílt intézményhez szerződve¹⁷ lát-szólag Egressy anyagi viszonyai is javultak, amikor a tenoristák közé sorolták,¹⁸ ám továbbra is szűkösen, mi több, szegényesen élt. Pénzügyi gondjai gyakorlatilag végigkísérték pályafutását: még 1848. évi, nehezen törlesztett adósságáról is tudunk.¹⁹

Életkörülményeiről különösen megdöbbentő képet festenek azok a levelek, melyeket 1838. július–szeptemberi, itáliai tanulmányútjáról küldött haza. Mint írta, színésztársával, Havi Mihállyal „dagadt kebellet, s lohadt erszénnyel” vágtak neki a messzeségnek. A viszontagságos út megtételére bátyja előző évi, hasonló vállalkozása indíthatta: Egressy Gábor abból a célból, hogy otthoni környezetükben tanulmányozhassa a pesti vendégszereplésük alkalmával megcsodált bécsi színészek játékát, 1837 áprilisától több hónapon át a császárvárosban tartózkodott. Hatására az akkor még opera-énekesi babérokra vágyó Egressy Béni – hasonló ideáktól vezérelt barátjával együtt – az opera hazájába, Itáliába zarándokolt: magukat „az ének anyaföldjén” „kimívelni”. A végcél Milano: „a dalszínészet Kánaánja”, a „hangászat művilágának legfényesebb csarnoka” lett.²⁰ Az ottani operaélmények – írta Egressy – „eddig csak rejtett új világot derítének lelkünkben, s érdemesek voltak arra, hogy érettök oly hosszú utat legyalogoljunk”, ám konkrét énekesi tanulmányokra – bizonyos szakirodalmi állításokkal ellentétben – aligha kerülhetett sor a ránk maradt dokumentumok tanúsága szerint.

1838. szeptember 27-én Egressy Béni már ismét Pesten lépett föl. Eltekintve a szabadságharc alatti, bő esztendőnyi távollététől, a Nemzeti Színháznak élete végéig tagja maradt. Rövid pályafutása

17 Mint művelődéstörténeti kuriozitást írja le Rakodczay (i. m. 126), hogy a Pesti Magyar Színház megnyitó előadásán „az Egressy-családnak éppen tizenkét tagja volt a színpadon, úgy mint szereplő, meg mint stazista.” Az Egressy-család fogalmát itt tágan kell értenünk, de közöttük volt például Béni és valamennyi fiútestvére.

18 Lásd Csorba i. m. 10.; Bérczessi i. m. 40–41, 43–44.

19 Bérczessi i. m. 62–63.

20 Útjuk többek között Zágrábon, Trieszten, Velencén, Padován, Vicenzán és Veronán át vezetett. Előzőleg hangversenyt adtak Balatonfüreden: az adakozók jóvoltából így már „könnyült kebellet, s nehézkesebb erszénnyel” indulhattak tovább. Egressy és Havi felváltva írt, s a *Természet* c. lap szerkesztőjéhez (egy esetben a Pesti Magyar Színházhoz) címzett levelei, melyekből a fenti idézetek is származnak, igen élvezetes olvasmányok. Közreadja Bérczessi: i. m. 47–59.

során – egybevéve prózai és énekesi szerepeit – összesen csaknem 2000 alkalommal jelent meg a publikum előtt, legalább 324 darabban (legtöbbször, 38 este folyamán, Donizetti *Lucrezia Borgiájában*.)²¹

*

Dalszínészi pályáján nem hozott áttörést az itáliai út: jóllehet élete végéig ellátott különféle szólóénekesi feladatokat, s nemegyszer elismerő sajtókritikákban is részesült, hangi lehetőségeinek fizikai korlátai már eleve behatárolták a színpadi érvényesülésnek ezt a módját. Figyelme ennél fogva lépésenként a teátrumi – s az azon kívüli zenei – élet egyéb területeire irányult: nem mindenben külső kényszertől vezérelve, sokkal inkább belső igényekből fakadóan, így egyre inkább az *önálló alkotótevékenység* vált meghatározóvá életének még hátra levő, bő évtizede alatt. „Főfoglalkozású” zeneszerzővé azonban sohasem vált: mindvégig megmaradt annak a „színházi mindenesnek”, amilyennek oly gyakran jellemzik őt életrajzírói, de személyiségéhez is minden bizonnyal e – több vonatkozásában már szinte múltat idéző – sokoldalúság állt legközelebb. (Hasonlónak volt mondható ebből a szempontból Szerdahelyi József, Szigligeti Ede, vagy Egressy Gábor teátrumon belüli, szerzetágozó munkássága is.) 1838 folyamán fölvetődött a színház operarendezői posztjának általa való betöltése; a terv végül megghiúsult.²²

Írásba foglalt életműve három fő területet ölelt fel: a zeneszerzői, színmű-fordítói és operalibrettó-szerzői tevékenységet. Pályája végén népszínmű-íróként is bemutatkozott: egyetlen önálló darabja, a *Két Sobri*, 1851 januárjában került a közönség elé, s nyilvánvalóan korai halála akadályozta meg továbbiak alkotásában. Négy operalibrettója mellett 81 színmű-fordítást készített (köztük 18 opera-szöveggönyvvel), s mindezt alig tucatnyi esztendő leforgása alatt!²³ Kisebb jelentőségűek Egressy saját versszövegei: ezek részint megzenésítés céljára keletkeztek, s többnyire nem érik el egyéb alkotásainak színvonalát.

E hallatlanul változatos életművön belül jószerivel minden min-

21 Bérczessi összegzése szerint: i. m. 65.

22 *Magyar Színháztörténet 1790–1873*, szerk. Kerényi Ferenc, Budapest 1990, 322.

23 Bérczessi adatai, lásd: i. m. 90–95.

dennel összefügg: Egressy színeszi pályafutása elválaszthatatlan saját tollforgatói tevékenységétől;²⁴ ugyanez mondható el az aktív muzsikusi gyakorlat és komponálás viszonyáról is. Azok a műfajok, amelyek már zeneszerzői pályája kezdetén jelen voltak, mintegy végig is kísérték azt, s a legfontosabbak maradtak. Ilyenek a *férfikarok*, *dalok* és a kordivat hatását mutató *instrumentális darabok*. Alkotásainak műfaji határai nemegyszer összemósítottak: vokális tételek utóbb instrumentális alakban is napvilágot láthattak, olykor viszont gyaníthatóan előbb született meg egy-egy Egressy-dallam, s társult ahhoz idővel valamely versszöveg. Zeneszerzői tevékenysége a napi gyakorlathoz kötődött, napi szükségleteket kielégítve. Kompozícióinak külső jegyei így ritkán léptek túl bizonyos műfaji sablon-kereteken. Többségükben e darabok mégis személyes hangúak lettek – némelyikük szinte önvallomásként is felfogható, címadásuk is gyakran önéletrajzi vonatkozást tükröz –, s épp az egyéni mondanivaló ereje révén hatottak olyannyira saját korukban.

Nem tudjuk, mikor kezdett komponálni. Nincs tudomásunk a legkorábbi alkotói lépéseit személyesen irányító, valódi *mester* léteiről sem: az autodidaxisnak e téren is hasonló szerepet tulajdoníthatunk, mint amilyet például színeszi, operaénekesi vagy műfordítói tevékenysége esetében. Ide vág Egressy Ákos megjegyzése, mely szerint Béni „zenei képzettségét odafejlesztette, hogy csaknem minden hangszeren tudott játszani, sőt tanítani is”.²⁵ Kétségtelen, hogy itáliai tapasztalatai egész muzsikusi pályafutására serkentőleg hatottak. Zeneszerzői bemutatkozására viszonylag későn – 25. életévét betöltve – került sor, egy vegyes összeállítású hangverseny keretében (Pesti Magyar Színház, 1839. november 2.): *Szózat*-megzenésítését és *Vadászkar*-át a teátrum férfikara adta elő. Úgy tűnik, első ismert alkotásainak műfaji háttérében még jórészt a hajdani, sárospataki élmények álltak.

24 Például négy operalibrettója közül három esetben, mielőtt megírta volna a szövegkönyveket, maga is szerepet kapott az azok alapjául szolgáló prózai darabokban. Kivételt jelentett a *Hunyadi László*: Tóth Lőrinc drámája 1839-ben nyert pályadíjat, Egressy a következő évben készített belőle operalibrettót, s a színmű csak 1842-ben került előadásra. (Akkor viszont már ő is játszott a darabban.) A *Bánk bán* kivételével, mely egy évtizeddel a halála után került bemutatásra, valamennyi, saját szövegkönyvével alapuló operában énekelt mellékszerepeket.

25 Egressy Ákos: *Petőfi Sándor életéből*, Budapest 1909, 28.

Egressynek e korai (s a költemény valamennyi megzenésítését tekintve is vélhetően a legkorábbi keletkezésű) *Szózat*-kompozíciója nem maradt ránk. Elképzelhető, hogy a *Vadászkar* azonos egy – a szerző felügyeletével később összeállított kéziratos kötetben föllelhető – „Rengeteg homályiban” szövegkezdetű darabbal.²⁶ A *Vadászkar* 1840. március 23-án – éjjeli zene keretében – újból előadták a színház tagjai, a komponistának Erdélyi János szövegére írt egyik *Magyar népdal*ával együtt.²⁷ Erdélyi huszonegy saját költésű *népdala* közül tizenötöt 1839–40 folyamán vetett papírra, s ezekből Egressy hármat zenésített meg („Elmennék én katonának”, „Magyar leány az én rózsám”, „Juhász a hegy oldalán”); hogy a korai mű a felsoroltak melyike lehetett, egyselőre tisztázatlan. Figyelemreméltó, hogy az 1840. évi „hangokra tétel” alkalmával, már pályakezdő voltában a mindenkori újdonságok iránti „naprakésziségről” tett tanúbizonyságot Egressy, látható fogékonyságot mutatva egyúttal a hazai irodalom terén egyre erőteljesebben jelentkező népies tendenciák irányában is.

Zeneszerzői indulásával mintegy párhuzamosan bontakozott ki librettista munkássága, s ennek előzményei ugyanúgy homályba vesznek. 1840 nyarán két olyan opera is bemutatásra került Pesten, melynek szövegkönyvét Egressy Béni írta: július 11-én a *Tündérlak* Szerdahelyi József zenéjével; augusztus 8-án a *Bátori Mária*, Erkelével.²⁸ Nem tudni, e librettók 1840 első felében készültek-e, vagy talán még a megelőző esztendő folyamán (a *Bátori Mária* esetében utóbbi lehet a valószínűbb), ám szerzőjük kezdő volta ellenére is nagyszerű gyakorlati érzékről tanúskodó alkotások.

Mindkét mű sikert aratott; a *Bátori Mária* – mint az operai műfajnak már egyes kortársak szemében mérföldkő jelentőségű nemzeti darabja – látványosabbat, tartósabbat. Nyomában már 1840 őszén újabb dalmű-librettót készített Erkel számára Egressy.²⁹

26 Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára, *Ms. mus. 186/1.*, címfelirata ugyancsak *Vadászkar*.

27 *Honművész* 1840. március 29.

28 Szerdahelyi vígoperájának szövegkönyvét egy magyar földön évtizedek óta népszerű (németből fordított), és többnyire dalbetétekkel előadott vígjáték nyomán írta meg Egressy, míg a *Bátori Mária* librettójának alapjául Dugonics András azonos című drámája szolgált (s ez utóbbi szintén gyakran volt látható a hazai színpadokon, évtizedeken át).
29 *Honművész* 1840. október 22.

A Hunyadi László 1844 januári bemutatója a reformkori operaszínpad legnagyobb magyar zeneszerzői diadala lett. Nem csekély szerep jutott ebben a szöveggönyv megalkotójának, aki a műfaji követelményeknek megfelelően ismét jó érzékkel hajtott végre bizonyos változtatásokat Tóth Lőrinc drámájának cselekménymentén. Kiváló dramaturgiai érzéke és lendületes, könnyed versfaragói képességei századának legjobb magyar operalibrettistájává tették Egressy Bényt (majd korai halála után Erkel számára pótolhatatlanná³⁰).

1840 őszen Egressy két szerzeményét is előadta a Nemzeti Színházban több ízben fellépő, Veszter Sándor-féle „zenésztársaság” (a korabeli, népszerű magyar instrumentális-tánczenei repertoár jó nevű terjesztői bel- és külföldön³¹). Október 28-án szólalt meg a „Magyarka Frissel”,³² 30-án pedig a *Hontalan*. Előbbiről semmi egyebet nem tudunk, a *Hontalan* viszont jelentékeny sikert aratott: december 29-én a Nemzeti Színház zenekara játszotta el újból, majd zongoraletétként nyomtatásban is napvilágot látott 1841 folyamán. Ugyanabban az évben, s a *Hontalannal* egy csokorban, további Egressy-kompozíciók jelentek meg (valamennyi zongorára fogalmazva; ezek lettek a szerző elsőként kinyomtatott darabjai): *Sira Iom, vigalom*; *Keserv és Viszontlátás*; *Komáromi emlék*. Többségük formája a verbunkos-repertoárban a század kezdete óta hagyományossá vált kétrészes, *lassú-gyors* keretet követi. Mindegyikük magával ragadóan ihletett; spontaneitásuk, természetes lendületük megfelelőit nemegyszer hiába keressük már az életmű későbbi szakaszában. Édes-nosztalgikus hangjával különleges helyet foglal el közöttük a *Komáromi emlék*. Legsikerültebbnek talán a méltán híressé lett *Hontalant* tekinthetjük: különösen az *Andante con moto*

30 Lásd Erkel 1863. évi, Szemere Bertalanhoz írt levelét (Németh Amadé: *Erkel Ferenc életének krónikája*, 2. kiadás: Budapest 1984, 159–160). Az Egressy-librettókon alapuló Erkel-operák partitúrái az MTA Zenetudományi Intézete és az Országos Széchényi Könyvtár közreadásában jelentek meg a közelmúltban: A *Bátori Mária* Dolinszky Miklós és Szacsvai Kim Katalin közreadásában (2002); a *Hunyadi László* Szacsvai Kim Katalin közreadásában és Tallián Tibor bevezetőjével (2006); a *Bánk bán* Dolinszky Miklós közreadásában (2009).

31 Az együttesről lásd részletesen Szíjjártó Csaba könyvét: *A cigány útra ment.../ Magyar cigányzenészek külföldjárása a kiegyezés előtt* (Budapest 2002), 17–28.

32 A szokatlan címadást bizonyára a hangverseny nyitó száma magyarázza: „Magyar Frissel” Biharitól. Egressy darabja talán szerényebb, rövidebb terjedelmű lehetett.

feliratú, a-moll *lassú* szakasz kifejező tömörsége teszi azzá. Friss, üde melódiaszövege – mely történeti zamatú: „kurucos” pillanatok is magában rejt – mértéktartó pátozzsal társul; Vörösmarty *Liszt-ódájának* gyönyörű metaforáit átvéve: e mámoros-heroikus ábrándok „férfi karján” fölsejlik ugyanakkor, sóhaj-dallamfigurák hordozta csipetnyi melankólia képében, „a halvány hölgy, a méla bú” is. Kettős arculatának ellentétes vonásai révén a *Hontalan* a-moll *lassúja* akár *reformkori nemzetkaraktert* szimbolizálhat számunkra.

Az intézményen belül 1841-re kivívott viszonylagos zeneszerzői rang jelét láthatjuk abban, hogy Vörösmarty Mihály *Az áldozat* című drámáját Egressy *Kancsódalával* együtt játszották annak második, május 5-i előadásától kezdve (a színlapok tanúsága szerint, s Thern Károly kísérezzenének betétje volt). E férfikartól számítható a színmű-zenék, illetve -betétszámok sorozatos keletkezésének – mintegy évtizeden át tartó – folyamata. Ugyancsak 1841-re tehető műfordítói tevékenységének kezdete is.³³ Eleinte francia prózai darabokat ültetett át magyarra, később olasz, majd ugyancsak francia nyelvű operalibrettókkal bővült e paletta, de csekély számú, német eredetiből való fordításáról is tudunk. Meginy csak a jó érzékű gyakorlatiasság az a vonás, melyet az utókor nyomtatékkal emleget Egressy szóban forgó munkái kapcsán.

1841-ben megjelent zongoraművei közül az egybetartozó *Keserv és Viszontlátás*hoz személyes háttérű ajánlás társul, mely König Rózának, a zeneszerző jövődóbelijének szól. Ugyanúgy magánéleti vonatkozást sejtet a *Komáromi emlék* cím is: az ottani születésű, művelt kardalasnőt a következő évben vette feleségül Egressy (a lány mindössze 17 esztendő volt). Házasságuk nem lett boldog: habár gyermekük is született (Róza),³⁴ rövid idő múlva már különváltan éltek.

Zeneszerzői pályáján sokat lendített a cigányzenekar alapítása³⁵ a kor mind népszerűbb, hasonló együtteseinek mintájára.

33 Első színre került fordítása Soulié: *Chivri Diana* című drámája volt (bem.: 1841. december 31.), mely a színlap szerint a Magyar Tudós Társaság költségén készült.

34 Egressy 1844-ben megjelent darabjai közül a *Bölcsődal* leánya születése alkalmából kapta címét.

35 Bérczessi (nem dokumentált) adata szerint 1842-ben: i. m. 99.; Szíjjártó közlése szerint Egressy 1844-ben lett a pápai cigányzenekar vezetője: i. m. 54. Egressy cigányzenekar-vezetéséről bővebben uo., 54–55., 338–41.

Egressy Ákos emlékei szerint nagybátyja „az ország különböző vidékéről összetoborzott cigány zenészsuhancokat, éveken keresztül” tanította „a hangszereiken való rendszeres játszásra”, így „ez volt az első magyar cigányzenekar, mely műszabályos oktatást nyert.”³⁶ Pesten nap mint nap fölléptek nyilvánosan – számos alkalommal a Nemzeti Színház különféle műsoraiban is –, s az elsők között voltak, akik vidéki koncertkörutat tettek.³⁷ A repertoárjukhoz tartozó Egressy-darabok egy része nyomtatásban is napvilágot látott a 40-es évtized folyamán, de előadtak mindenféle honi, s esetenként külföldi muzsikát (például Rózsavölgyi Márk vagy id. Johann Strauss szerzeményeit), sőt operanyitányokat (Meyerbeer: *Ördög Róbert*, Erkel: *Hunyadi László*) és további dalmű-részleteket is.

Az 1842. évben Egressynek kerek tucatnyi színmű-fordítása került bemutatásra a Nemzeti Színházban,³⁸ emellett négy külföldi (ezekből három általa magyarra ültetett) darabhoz komponált zenei betétszámot. Utóbbiak közül *A fehérek* című drámához írt kartétel partitúrája a legkorábbi ismert autográf kottakézirata.³⁹ (Külhoni stílusú dalainak, kórusainak többsége, köztük *A fehérek* karával, színpadi alkalomra született.) További szerzeményei közül május 5-én az ismeretlen zenéjű *Magyar körtánc* hangzott fel a teátrumban, majd szeptemberben a külföldre induló, nyolc tagú pápai cigányzenekar adta elő ugyanott néhány művét: régebbiek mellett a *Hozzá* és *Szüreti dal* címűeket. A *Szüreti dal* háromrészes (Andante–Allegro–Presto) szerkezete az első ismert életműbeli példája annak a – Bihari János óta általánossá vált – formátípusnak, melyben a mozgásbeli fokozatosság és a tartalmi ellentétesség elve egyidejűleg érvényesül. (E formaelv később is meghatározó maradt a XIX. századi magyar műzenében: Egressy háromszakaszos dalai mellett ide sorolható Liszt *Magyar rapszódia*inak egy része;

36 Egressy Ákos i. m. 28–29.

37 Sárosi Bálint: *A cigányzenekar múltja 1776–1903 az egykorú sajtó tükrében*, Budapest 2004, 12., 72.

38 Bérczessi i. m. 91.

39 OSzK Zeneműtár, Ms. mus. 4614. A kéziratot leíró Kecskeméti István (*Egressy Béni eredeti hangjegy-kéziratai*, in: *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok* [II.], szerkesztette Bónis Ferenc, Budapest 1969, 191–200.) sajnos rossz adatot vett figyelembe az időbeli behatároláskor, ami érinti tanulmánya végkövetkeztetését is.

Szüretidal. (Weinleselied.) 5

A *Szüreti dal* kiadásának első oldala (Wagner J. 1843.)

The image shows two pages of a musical score for piano. The top page (numbered 7) contains measures 1-6, and the bottom page (numbered 6) contains measures 7-12. The score features complex rhythmic patterns and dynamic markings such as *ppp*, *riten.*, *Allegro*, *prest.*, *schizzando*, *riten.*, *al*, *ff*, *pp*, *con impeto*, *pp delicato*, *f*, *riten.*, *Allegro*, *f*, *riten.*, *pp*, *riten.*, *al*, *tempo*, and *ff*. The notation includes various articulations and phrasing slurs.

A Születi dal második és harmadik oldala

ugyanúgy Erkel Bánk bánjának Tisza-parti jelenete.⁴⁰) A középső *Allegro* (Desz-dúr) különleges, „delikát” színfoltja a darabnak, de a verbunkos-repertoár egészének is: a szeszélyes, mégis kiegyensúlyozott *Andante* után – melynek magyar tónusú alapszövetébe helyenként olaszos operai elemek vegyülnek – akár *burlesca* címet is viselhetne. Spontán és eredeti humor kíséri végig a kompozíciót, különösen annak *Allegro* szakaszát: utóbbi meglepő modulációi egy nem kevésbé tréfás *echo*-effektussal párosulnak; karaktere azután a *scherzando* megjelölésű – formailag lényegében *coda*-szerepet betöltő – *Prestó*ban nyer víg kedélyű folytatást. S még ha az *Allegro* második felében egymásra halmozott kadenciális formulák bizonyos fokú megtorpanást, mi több, visszaesést okoznak is az addigi, meglepetésekben tobzódó folyamatban, az építkezés-mód virtuóz leleményessége egészében véve lebilincselő. A *Szüreti dal* Egressy „Kicsit ázottan”-ja: sziporkázó individualitás a verbunkos eredendően kollektív szellemű nyelvi közegében!

A Pesten szereplő neves hegedűvirtuóz, Henri Vieuxtemps 1843. január 23-i hangversenyének összekötő számaként Egressy (közlebről meg nem határozott) *Népdalát* énekelte el a színház férfikara. Zeneszerzői elismertségről árulkodhat az a tény is, hogy az esztendő egyik jelentős kulturális eseményének számító Kisfaludy Sándor-ünnepen – melyet a 70 esztendősköltő tiszteletére tartottak a Vármegyeházán, március 17-én – szintén felhangzott egy Egressy-férfikar: „Mi zengi túl a bércet...” szövegkezdettel, Erdélyi János versére.

*

Egressynek a magyar művelődéstörténet szempontjából legfontosabb alkotói megnyilatkozása ugyancsak az 1843. esztendőre esett. Pályadíj-nyertes *Szózat*-megzenésítése a május 10-i, színházi bemutatót követően viszonylag rövid időn belül vált országszerte ismertté: több, akkoriban keletkezett *Szózat*-melódia közül egyenként aratva valódi köztetszést. Egressy szerzeménye kimért, ünnepélyes verbunkosmuzsika, mely jellegében hagyományt foly-

⁴⁰ Szabolcsi Bence: *A XIX. század magyar romantikus zenéje*, in: *A magyar évszázadai II. kötet*, Budapest 1961, 276-277.

tat: ugyanezt az emelkedett-hazafias verbunkos-daltípust képviselte már Ruzitska József népszerű „Hunnia”-melódija a húszas években, majd Kisfaludy Sándor *Nemzeti éneke* is („Adja Isten, hogy a magyart...”), rá egy évtizedre. Közös jellemzőjük egyrészt a szenvedélyes alaphang, melyet expresszív dallami ugrások és – olykor azokkal párosítva – hirtelen hangulati váltások tarkítanak, továbbá a magasba lendülő, s ezáltal a felmagasztosulás asszociációját kiváltó végkicsengés (esetleg a megelőző pillanatok szerepe hasonló). A *Szózat*ot lezáró, revelatív hatású emelkedés íve, annak ellenállhatatlan lendülete a költői mondanivalót erősíti: eszmei tartalom és zenei koncepció *tényleges találkozási pontjáról* beszélhetünk ekkor (noha többen épp azt hiányolták az egykorú bírálók közül).

Hasonló példákra lelhetünk Egressy életművében másutt is, amikor a megzenésített szöveget a hazához, szülőföldhöz való ragaszkodás gondolatisága hatja át. A Kisfaludy Károly versére írt „Szülőföldem szép határa”, vagy a későbbi *Bujdosó* esetében alkalmazott zeneszerzői megoldások a *Szózat* befejezésére rímelnék:

A *Szózat* befejezése:

Áld - jon vagy ver - jen sors ke - ze, itt él - ned él - ned hal - nod kell.

"Szülőföldem szép határa", a dal első részének befejezése:

Ahol állok, ahol megyek, Mindenkor csak feléd né - zek. Mindenkor csak feléd né - zek.

A *Bujdosó* lassú dalszakaszának befejezése:

Oh! mivel nem látha - tom Báj vidéki - det, honom!
Oh, jaj! mikor látha - tom Báj vidéki - det, honom!

Egressy alkotásának dallamvilágáról általánosságban elmondhatjuk, hogy az erőteljes mértékben gyökerezik a kor népszerű magyar muzsikájának köznyelvi formuláiban (főként bizonyos népies dalreminiscenciák révén). Mindez csöppet sem hátráltatta a népszerűvé válást. Ellenkezőleg: tekintve, hogy Vörösmarty költeménye – gondolati súlya és emocionális dimenziói révén – már eleve, önmagában kifejtette hatását (amint azt megzenésítéseit megelőző népszerűsége is jól mutatja), csupán a legmegfelelőbb melódiát kellett „föllelni” hozzá az 1840-es évtizedben, a kollektív megszólaltatás emelkedett pillanataihoz. Épp olyan muzsikát kívánt e verstextus, mely nyelvi eredete folytán már összetevőiben félreismerhetetlenül *nemzet* és *kor* hangján szól, hazafias érzéseket tolmácsolva. Egressy Béni alkotása nyomán a kései reformkor *talált* rá erre a dallamra.

Ismereteink szerint Egressy háromszor zenésítette meg a *Szózat*ot. Említett, korai darabjához hasonlóan (1839) elveszettek tűnik az a kompozíció is, melyet Erkel *Szózat*ával együtt mutatott be a Nemzeti Színház férfikara, 1843. május 30-án. A „díjkoszorúzott” *Szózat*-megzenésítés eredeti hangneme F-dúr volt, s öt taktusnyi zenekari bevezetés előzte meg benne a vokális sorokat. Teljes hossza így 24 ütemre terjedt; a záró dallamszakasz megismétlése későbbi ötlekként állandósult.

Egy szintén 1843. évi – Egressy Béni és Szerdahelyi József nevét együttesen viselő – kiadvány⁴¹ akkoriban általánosan ismert népies dal-feldolgozásokat tartalmaz egyebek mellett. Saját, főként későbbi alkotásai révén Egressy a század folyamán felvirágzó, urbánus gyökerű *népies dalirodalom* történetének úttörő jelentőségű, meghatározó alakja lett úgy, hogy ez irányú szerepe bizonyos fókig fölül is múlta neves pályatársaiét: Thern Károlyét, Szerdahelyi Józsefét vagy Szénfy Gusztávét.

A népies dalirodalom – több szempontból a hazai költészet rokon tendenciáihoz kötődő – föllendülése összhangban állt a reformkor legfontosabb politikai tartalmú törekvéseivel: a „műveltnek mondható vékony magyar – főleg városi – réteg, melynek igénye és erőfeszítése a magyar népies dalt is létrehozta, szívesen lát minden

⁴¹ *Magyar dalvirágok*, mely címmel Egressy és Szerdahelyi eredetileg sorozatot kívántak útjára indítani, ám csupán a nyitó kötet megjelentetéséig jutottak. Részletesebben: Bérczessi i. m. 100–102.

olyan zenei megnyilvánulást, ami magyar nyelven és a magyarság igényével jelentkezik, s egyben a közönséges népinél reprezentatívabb módon juttatja kifejezésre a korszak divatos zenei mondanivalóját” – állapítja meg az elemző Sárosi Bálint.⁴² Különös epizódját képezte mindez a magyar művelődéstörténetnek: a népies dal valójában nem ismert társadalmi korlátokat; úr, polgár és paraszt egyformán magáénak érezte, s azonos lelkesedéssel dalolta. Ezt példázza a polgári krónikás Mátray Gábor följegyzése, aki Egressy népszerű Tompa-megzenésítését („Télen nyáron puztán az én lakásom”) „három jó kedvű ’s egymást átkarolt magyar paraszt ember által 1849-ki július’ 20-kán déleesti órákban Pesten az Úri-utczán minden tartózkodás nélkül hangosan dúdoltatni” hallotta. A társadalmi osztálykülönbségek áthidalásának sajátos esetét láthatjuk abban, hogy 1849 őszén, a ljubljanai várban raboskodó értelmiségiek, katonák és iparosok, mintegy kilenc-tíz különböző Egressy-dalt énekeltek.⁴³

A népies dalrepertoár kezdeti népszerűsítésében élen jártak a vándor színiegyüttesek (például a híressé vált „Cserebogár-nóta” esetében Déryné és társai), később pedig maga a Nemzeti Színház: e melódiák kezdettől fogva uralták a népszínmű zenei világát, de – részint Erkel révén, bizonyos mértékig – meghódították a magyar operáét is.⁴⁴ A század magyar zenéjének összefoglaló mesterei – a verbunkos-hagyomány döntőbb befolyásán túl – műveikben időnként jelentékenyen támaszkodtak a népies dal világára, mint azt Liszt *Magyar rapszódái*, vagy Mosonyi *Szép Ilonkája* tanúsíthatják. (De Brahms több *Magyar táncának* szintén népies dal volt a részbeni forrása.) E dalkompozíciók idővel mind jelentékenyebbé váló részét képezték a cigányzenekarok XIX. századi repertoárjának.

Egressy (vagy éppen Thern) *népies dalainak* még vajmi kevés közül van ahhoz, a kiegyezés után napvilágot látott – és sok tekintetben sematikusá vált – *magyar nóta*-terméshez, melynek sajátosságai „sírva vigadó” vagy „búsmagyar” jelzőkkel érzékeltet-

hetőek,⁴⁵ s amely immár a *dzscentri*, mint a kor olyannyira karakterisztikus társadalmi rétegének kulturális igényeihez, izlésvilágához idomult. Az Egressy-féle népies dalkompozíciókat nem egy tekintetben a nyugati romantikus dalterméshez kötik polgári kultúra-közelségük, színházi vonatkozásaik (ide értve a teátrumon belüli hangversenyéletben elfoglalt szerepüket is). Zenei világuk jellemzője a spontán ötletgazdagsággal párosuló melodikai frissesség, s általában véve az újdonság öröméhez társuló szabad alkotói kísérletezés. Említett, sajátos „osztályfelettségük” pedig, összhangot alkotva a kor főbb politikai és kulturális törekvéseivel, hazafias lelkesedést szült a reformkor (majd tüzet a szabadságharc) idején, – hogy azután a nemzeti érzület ébren tartását szolgálhassa a legnehezebb években. Egressy leggyakrabban méltatott dalainak lényegi kvalitása a keresetlen – de nem túlzott – egyszerűség (ilyen a „Télen nyáron puztán az én lakásom”,⁴⁶ vagy a *Bujdosó*). „Ő a természet hangjait leste el, s túl nem csigázta az érzelmeket. Ábrándos volt, de nem dagályos, természetes, naiv és népies, de nem póriás” – összegzett Evva Lajos.⁴⁷

Egressy Béni az alábbi költők népi hangú verseihez szerzett muzsikát: Erdélyi János, Gaál József, Czuczor Gergely, Kisfaludy Károly, Petőfi Sándor, Tompa Mihály. (Szerdahelyivel közös, említett 1843. évi kiadványa tartalmaz továbbá egy Kazinczy-versre énekelt népies melódiát is.) Típusa szerint megannyi ide tartozó művének szövegírója egyelőre azonosíthatatlan. A megzenésítések számát tekintve messze Petőfi vezet a sort, s az ő verseire készült Egressy-dalok közül minden bizonnyal az elveszett „Ezrivel terem a fán a meggy” a legkorábbi. A nevesebb komponisták közül Egressy volt Petőfi első megzenésítője. Alkotói gyorsasága az „Ezrivel terem...” „népdal” kapcsán különösen szembeötlő: a költemény a *Pesti Divatlap* 1844. évi 11. számában jelent meg (szeptember, 2. hét), a kompozíció elkészültéről pedig már ugyanennek az újságnak a 13. (szeptember,

42 Sárosi Bálint: *Cigányzene...*, Budapest 1971, 143.

43 Lásd mindezekről Szabolcsi Bence hivatkozott munkáját, 258.

44 Népies dal-stílusú melódiák már az *Erzsébet* partitúrájában helyet kaptak (1857: a II. felvonás Erkel, a két szélső a Doppler-fivérek munkája volt); hasonló zenei világot képviselt azután a *Bánk bán* számos részlete is. Stílári értelemben a népies dal szinte kizárólagos jelentőségre tett szert később a *Névtelen hősökben*.

45 Lásd Sárosi Bálint *magyar nóta*-szócikkét a magyar nyelvű *Brockhaus-Riemann Zenei Lexikonban*, szerk: Boronkay Antal, Budapest 1984.

46 A népszerű dallam, mely helyet kapott Egressy *Kornéliához* c. instrumentális darabjában is, továbbá magától értetődően vált népszínmű-betétsszámmá, Liszt Ferencet szintén átírat készítésére ihlette: lásd Papp Géza *Unbekannte „Verbunkos“-Transkriptionen von Ferenc Liszt* c. tanulmányát, in: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungariae* 29 (1987), 181–218.

47 *Magyarország és a Nagyvilág* 1875. március 21.

4. heti) száma hírt adott. Egressy további Petőfi-megzenésítéseit (kórusok, dalok) az alábbi összegzés tartalmazza, keletkezési évszámmal ellátva. Szögletes zárójelben közöljük előadásaik adatait valamely népszínmű-zene részeként, a bemutató esztendejével. Az indokolatlanul Egressynek tulajdonított Petőfi-megzenésítések felsorolását mellőzzük.

„A virágnak megtiltani nem lehet”, 1847(?) [A szép juhász, 1850]

Alku („Juhász legény, szegény juhász legény”) [A jeggyűrű, 1846: szövegvariánsként; A szép juhász, 1850]⁴⁸

„De már nem tudom, mit csináljak?” [A szökött színész és katona, 1845]

Dinomdánom („Hegedűszo, furulyaszo, cimbalom”) [A szép juhász, 1850]

„Ereszkedik le a felhő”, 1848(?)

„Ez a világ amilyen nagy”, háromszakaszos dal (a további dalszakaszok közül a

„Kis furulyám szomorú fűz ága” szintén Petőfi versszövegére keletkezett), 1850(?)

„Hull a levél a virágról” [A szép juhász, 1850]

Idés közben („Hányadik már a pohár?”) [Falusi lakodalom, 1845]

Nemzeti dal (Szerdahelyi Józseffel közösen, 1848)

„Szerelmes vagyok én; Megmondjam-e, kibe?”, 1847(?) [A jeggyűrű: utólagos betétként; A szép juhász, 1850: szövegvariánsként]

Színész dal („Minden művészetek fején a korona”) [A szökött színész és katona, 1845]

„Temetésre szól az ének”, 1848. február 9-én énekelte Hollósy Kornélia, zenéje ismeretlen

„A szerelem, a szerelem” (Petőfi nyomán költött versszöveg) [A kézműves, 1847]

„Elvennélek ha adnának” (Petőfi nyomán költött versszöveg) [A szép juhász, 1850]

(Bordal „Üresen áll már a kancsó”, sokáig Petőfinek tulajdonított vers, 1844 [Mátyás diák, 1844])

Többször állították már párhuzamba Petőfi és Egressy népies törekvéseit, bizonyos szellemi rokonságra is rámutatva az e körbe vonható alkotásaik kapcsán. Aligha lehet véletlen, hogy Egressy épp Petőfi-megzenésítéseivel teremtett új stílusideált a kor magyar zeneszerzésében.⁴⁹ Nem elhanyagolható tény az sem, hogy személyes viszonyuk több volt egyszerű ismeretségnél (pesti tartózkodásai alkalmával Petőfi egy ideig az Egressy-fivérekkel azonos

épületben lakott; Gáborhoz szoros barátság fűzte, s 1845 folyamán Béni bizalmasa lett egy igencsak kényes ügyben). Amint az irodalomtörténész Horváth János rámutatott: a népdal Petőfi egész ifjúkori „lyrai egyéniségének legtermészetesebb kifejezése”.⁵⁰ Ugyanez Egressy népies daltermésével kapcsolatosan is elmondható. Horváth egy további megállapítását, mely szerint Petőfi révén „törént meg az, ami elődeinek nem sikerült, hogy t. i. a népdal irodalmivá emelkedett”,⁵¹ több szempontból is érdemes párhuzamba vonni Egressy dalainak a század magyar zeneszerzésében betöltött szerepével. Megalkotásukkal a komponista szándéka részint az lehetett, hogy létrehozza a Nemzeti Színházban – színmű-betétként, vagy hangversenyek alkalmával – fölhangzott nemzetközi románc- illetve dalrepertoár hazai megfelelőjét. *Többszakaszos dalai* révén ugyanakkor – mint arra Mosonyi Mihály rámutatott – Egressy valamennyi zeneköltő honfitársánál tovább ment „egy lépéssel s bizonyos középútat teremtett a népdal és dalműi ária között.”⁵² E dalok formaelvét illetően egyrészt a hangszeres verbunkosmuzsika ciklus-szerkezeti hagyományából vonta le a következtetést: a *lassú-friss* két-, vagy *lassú-gyorsabb-friss* háromrészesség *dramaturgiai ellentétességén-fokozatosságán alapuló* koncepcióját érvényesítve (Szabolcsi Bence szavaival).⁵³ Ám – ahogyan Mosonyi idézett megállapítása is sejteti – egyidejűleg a többrészes operáriák is kiinduló mintát jelenthettek Egressy számára. Közvetett bizonyítékul szolgálhat, hogy a többszakaszos daltípusok születése – úgy tűnik legalábbis – a színmű-zene birodalmához kötődött: első ismert példáik, melyek Vahot Imre *Farsangi iskola* című vígjátékához készültek, 1844-ből valók.⁵⁴ Ezek mindegyike még kétszakaszos, kontraszt-elvű *lassú-friss* (Andante-Allegro) szerkezet. Legérdekesebb közülük a darab második száma, melyben a nyitó zenekari részt a vegyeskar-zenekari „Ej, haj, magyar ember” kezdetű dal követi. (Utóbbi mint az *Ábránd* című, 1845-ben

50 Horváth János: *Petőfi Sándor*, Budapest 1922, 70.

51 Horváth János i. m. 99.

52 *Zenészeti Lapok* 1863. január 8., 117. Mosonyi népdal-kategóriáján népies dalt kell értenünk.

53 Szabolcsi Bence i. m., főként: 288–89.

54 Egressynek szintén Vahot színművéhez, a *Még egy tisztújításhoz* írt 1843. évi zenéje nem maradt ránk, így nem zárható ki, hogy már abban előfordult ez a típus.

48 Egressy megzenésítése nem azonos a ma is általánosan ismert dallammal: utóbbit Erdélyi János alkalmazta Petőfi versére. (Lásd többek között: *Petőfi Sándor Összes Művei* [kritikai kiadás] 4. kötet, szerk. Kerényi Ferenc, Budapest 2003, 347–48.)

49 V. ö. Id. Ábrányi Kornél: *A magyar zene a 19-ik században*, Budapest 1900, 108.; 116–123.

megjelent zongoradarab *Friss* szakasza, szintén ismertté vált.) E déceg, csattanós melódia két neves zeneszerzőt is megihletett a későbbiekben: Liszt a *XII. magyar rapszódia*ban, Brahms a *15. magyar táncban* dolgozta föl.

A kétszakaszos dalok legkorábbi ismert példáit követően szinte azonnal feltűntek Egressy életművében a három-, majd pár év múltán (elsőként *A kézműves* zenéjében, 1847) a négyszakaszos formájúak is. E színmű-dalokat a legkülönbélebb szerkezeti elgondolások jellemzik (megannyi változatként néhány alapsémára). Többségük szólisztikus, de akadnak közöttük duettek, tercettek, sőt kórustételek is; a vokális szakaszokat megelőzheti zenekari bevezetés (*A kézműves*), vagy középük ékelődhet recitativo (*Két Sobri*). 1850 körül keletkeztek a többszakaszos dalok újabb fajtái, melyeket már kifejezetten hangverseny-előadásra szánt szerzőjük, s nyomtatásban is napvilágot láttak.

*

A Nemzeti Színház reformkori történetében csúcspontot jelentő 1843/44-es évad valódi kibontakozást, sőt a már említettek mellett több irányú paletta-bővülést is hozott Egressy alkotótevékenységében. Pályája során ekkor készített először teljes színmű-zene összeállításokat (Vahot Imre vígjátékaihoz: *Még egy tisztújítás*, bem.: 1843. december 16.; *Farsangi iskola*: 1844. február 17.). Balog István történelmi népszínművét, a *Mátyás diákok* ugyancsak Egressy zenéjével vitték a közönség elé 1844 júniusában. 1844 folyamán kerültek színre első operalibrettó-fordításai (Donizetti: *Az ezred lánya*; *Linda*). Részt vett az az évi *Himnusz*-pályázaton is: megzenésítése révén dicséretben részesült, s a darab Erkel Ferenc díjnyertes alkotásával együtt hangzott fel a Nemzeti Színházban, 1844. július 2-án.⁵⁵

De ott találjuk Egressyt annak a nemzeti szellemű táncmozgalomnak a résztvevői között is, amely Rózsavölgyi Márk *Első magyar társas tánca* (1842) nyomán számos koreográfiát, egyidejűleg „körmagyar” vagy „társas tánc” megjelölésű kompozíciót hívott életre a

⁵⁵ A mű kézírata az MTA Zenetudományi Intézet Könyvtárában lelhető föl: Major-hagyaték: C-388 *Fond*. 2/58.

negyvenes évtized közepe táján. *Mézesetek* (1844), *Bokréta* (1845), majd *Társalgó* (1846) címmel adott közre ciklikus táncdarabokat Egressy (az első két alkalommal még a Rózsavölgyi-féle mintát követve). „Éppen e társastánc mozgalom honosítja meg a csárdást – azt az új társastáncot, mely (a palotással szemben) már nevével is jelzi a népi-nemzeti szellem tánra is kiterjedő érvényesülését” – írja sommásan Sárosi Bálint.⁵⁶ Egressy *Társalgója* is tartalmaz *Csárdás-tételt*; e táncnév már 1845-től kezdve megjelenik közzé tett hangszeres darabjainak címfelirataiban. Utóbbiak közül a *Tiszaparti csárdásokat* saját zenekarával adta elő a Nemzeti Színházban, egy *Dunamelléki csárdások* című, ismeretlen zenéjű sorozattal együtt (főlöttebb érdekes kettősségként[!]: 1845. október 23-án illetve 26-án).

1845 folyamán írt színmű-betétszámait mellett terjedelmesebb zenét állított össze Jakab István *Falusi lakodalom* című, harmincas évekbeli vígjátékához – melyet saját muzsikusaival szólaltatott meg a július 20-i előadáson –, majd Haray Viktor népszínművéhez, a *Szökött színész és katonához* is. Azok a XX. századi szakírók, akik oly fáradhatatlanul ócsárolták a megelőző század magyar népies daltermését, időnként kezükbe vehettek volna egy-egy olyan kézíratos partitúrát, mint a *Szökött színész és katonáé*.⁵⁷ Mennyi újdonság, friss íz egy – mindössze 29 számozott oldalnyi – kötetben! Mily nagyszerűek a kórusok! Ahogy nyitó számként – férfikaron, zenekari kísérettel – fölcsendülnek a „Veres csákó süvegem” katonanóta patinás-heroikus ívei, majd valamivel később a „Be szép a katona” (csárdásdallamként közismertté vált, Liszt és Brahms által is feldolgozott) lendületes melódiájának⁵⁸ vegyeskar-zenekari letétje; amilyen kifejezőek a Petőfi vagy Kisfaludy Károly versszövegeire komponált, rövid *a cappella* férfikarok („De már nem tudom, mit csináljak?”, *Színész dal*, illetve „Sárga levél, sárga levél”), s ahogy végül, impozáns zárókarként, fölhangzanak a „Magasan repül a daru...”

⁵⁶ *Cigányzene...*, 143–44.

⁵⁷ Tisztázat jellegű másolat: az OSzK Zeneműtárában *népszínházi gyűjt.* 714. jelzeten lelhető fel.

⁵⁸ Liszt: *VIII. magyar rapszódia*; *Hungaria* szimfonikus költemény (coda); Brahms: *3. magyar tánc*. E dallam azonos a *Tolnai lakodalmás* címmel, Riszner József feldolgozásában, 1847 körül köreadott darab D-dúr vivacejával. Közismert lehetett; Egressy még 1845-ben, nyomtatott megjelenése előtt feldolgozta.

kezdetű népies dal kimért frázisai: egyszerűségükben is megkapó pillanatai a kor magyar színpadi zene-termésének!⁵⁹

Népszínmű-zenéi esetében nem mindig dönthető el egyértelműen, hogy Egressy szerzője, vagy pedig csupán *feldolgozója* volt egy-egy dallamnak. Ez megfelel a kor általános gyakorlatának: a népszínműbeli zeneszámok többségét közszájon forgó illetve újonnan komponált népies melódiák alkotják, kisebb hányadát valódi népdalok, esetleg más típusú zenei részek teszik ki.⁶⁰ Egressy 1846–47. évi népszínmű-zenéi közül hiányosan maradt ránk Vahot Imre gyér sikerű darabjához, *A kézműveshez* (1847) készített összeállítására. Utóbbi néhány számát pár hónappal később újból felhasználta Scribe *Egy nő, ki az ablakon kiugrik* című vígjátékához (amint azt *A kézműves* kottaanyaga elárulja. Az *Egy nő...* partitúrája elveszett). E színmű-zenék mellett mind szerteágazóbb alkotói sikereket tudhatott magáénak 1846-tól kezdve: kompozíciói esetenként a kor legkiválóbb előadóinak műsorát színesítették.

Nemzetközi koncertútjai során Hector Berlioz 1846 februárjában Pestre látogatott, két szerzői estet vezényelve. Mint ismeretes, erre az alkalomra készült el saját *Rákóczi-induló* feldolgozásának első verziója. Hangversenyének műsora egyetlen kivétellel azonos volt: a második (február 20-i) estén ugyanis Egressy Béni konkrétan nem azonosítható *Románca* és *Magyar népdala* hangzott el Berlioz dala (*Le chasseur danois*) helyett.⁶¹ Egyetlen magyar szerzőként közreműködni a század egyik élvonalbeli komponistájának pesti hangversenyén: nem csekély megtiszteltetés!

59 A „Magasan repül a daru...” melódiáját az ugyancsak 1845-ből származó, háromszakasos *Rákóczi emlék* nyitó Andantéjában is feldolgozta Egressy, majd dallam-invenciójára szintén befolyással volt a későbbiekben (lásd: *Két Sobri* No. 11., továbbá az „Őh ne mondj engem rózsádnak” kezdetű dalt). A „Magasan repül a daru...” dallamát leginkább Liszt *XIV. magyar rapszódia*jából és *Magyar fantáziá*jából ismerheti az utókor.

60 E XIX. századi magyar daltermés általános szerzőségi kérdéseiről lásd legújabban Szacsvai Kim Katalin tanulmányát: *Az Erkel-műhely kezdetei...*, in: *Zenatudományi Dolgozatok 2009* [Budapest], szerk. Kiss Gábor, 191–244. Ám épp az ott példaként hozott Egressy-dal, a „Mi füstölög ott a síkon...” esetében nincs ilyen jellegű probléma: a kérdést megoldja a komponista életében és neve alatt való publikálás (1843) ténye. 61 A dalt az öt nappal korábbi előadás pontatlanságai miatt hagyta el a komponista. Bővebben lásd Eckhardt Mária tanulmányát: *Berlioz látogatása Magyarországon 1846-ban*, in: *Magyar Zene* 2004/2., 95–110.

S nem volt kevésbé jelentőségteljes Egressy pár hónappal későbbi szerepe sem, amikor – legendássá vált 1839–40-évi magyarországi látogatásai után – Liszt Ferenc ismét visszatért szülőhazájába. Az 1846. esztendő számottevő részét itthon töltve két ízben időzött Pesten, elsőként április 29–május 14. között. *Fogadj Isten* címmel Egressy Béni kétrészes darabot komponált a tiszteletére, melyet Liszt többször is eljátszott a nyilvánosság előtt. Igen szemléletesen tudósított az egyik ilyen eseményről a *Der Ungar* (május 13.) kritikusa: „Általános önkívület. Hallottam, amint egy úr elragadtatva felkiált: »Egressy kimondott egy gyönyörű szót, Liszt viszont teljes szónoklatot kovácsolt belőle!«”. A második mondat pontosan érzékelteti a történetek lényegét: e májusi előadások alkalmával született meg a *X. magyar rapszódia* ősfarmája (s látott nyomtatásban napvilágot még 1846 folyamán); a mű egészében véve Egressy kompozícióján alapszik.⁶² Egressy Béni másképp is kivette részét a tavaszi, nagyszabású ünneplésekből: zenekarával már Pestre érkezésének estéjén fölkereste Lisztet, majd közreműködésük – Rózsavölgyi együttesével felváltva – a május 6-i vacsora pompás hangulatát fokozta; a május 12-i reprezentatív estebéden ugyan csak Egressy cigányzenészei szórakoztatták a társadalmi elit egybegyűlt tagjait.

Játékukat ugyanaz év nyarán már a vidék közönsége is megismerhette: július–augusztusi, felső-magyarországi koncertjeik során Gyöngyöst, Egert, Parádót, Miskolcot, Kassát, Ránkot, Eperjest és Bártfát keresték fel többek között. Útjuk emlékét őrzi Egressy következő esztendőben megjelent darabjának (*Sárosi visszhangok*) címadása.

1846 folyamán három Donizetti- és egy Auber-opera is Egressy által fordított librettóval került a Nemzeti Színház közönsége elé, majd 1847 januárjában Verdi *Nabuccóját*, egy hónapra rá az *Ernanit* szintén az ő magyar szövegével mutatták be. S 1851-ben bekövetkezett haláláig valamennyi, magyar nyelven színre vitt Verdi-opera librettóját Egressy Béni fordította. 1846 nyarán új csillag tűnt föl a pesti magyar színpadon: az eszményi Hollósy

62 A *Fogadj Isten* Lisztnek szóló ajánlással jelent meg 1846-ban. A *X. magyar rapszódia* végső formája 1853 folyamán került ki a nyomdából; Liszt viszont másképp Egressynek ajánlotta a darab mindkét verzióját.

Kornélia,⁶³ akinek személyes és művészi varázsa alól Egressy sem vonhatta ki magát. A következő esztendőben hangszeres darabot tett közzé *Kornéliához* címmel, melyben – szokatlan módon – két lassú s egy gyors szakasz alkot ciklikus, három részes formát. A nyitó lassú az „A virágnak megtiltani nem lehet” c. Petőfi-megzenésítés, míg a második a „Télen nyáron pusztán az én lakásom” kezdetű, Tompa-versre írt dal instrumentális verziója. Hollósy mindkettőt előadta a Nemzeti Színházban 1847–50 között, további új Egressy-dalokat is bemutatva az idő szerint. Többször iktatta e kompozíciókat a *Sevillai borbély* éneklecke-jelenetébe.

Szigligeti Ede történelmi tárgyú népdramái kísérletéhez, a *Párbaq mint istentétele*hez összeállított zenéje Egressy Béni első alkotói együttműködése volt a század legsikeresebb honi színműrőjével. A darab bemutatójára 1848. március 4-én került sor, s összesen hétszer adták elő. A hónap idusán lezajló eseményekre Egressy a tőle megszokott gyorsasággal reagált: Petőfi *Nemzeti dalát* szinte azon nyomban hangokba öntötte (Szerdahelyi József közreműködésével: a nem sokkal később napvilágot látott kiadvány kettejük nevét viseli).⁶⁴ Március 18-án Egressy Gábor szavalta el a költeményt a teátrumban, majd a megzenésítés hangzott föl „az összes karszemélyzet” előadásában (mint azt a színlapon olvashatjuk).

1848 májusában egy népéletből merítő, táncjelenetekre alapozott némajáték került bemutatásra a Nemzeti Színházban *Sobri* címmel; cselekménye mintegy évtizeddel korábbra, a Bakonyba vitt. Az első előadásokon (május 4. és 7.) Egressy Béni „népzenetársasága” húzta a talpalávalót, s a darab Szigligeti *Két pisztolya* mellett fontos ihlető előzménye lett majdani, önálló népszínművének, a *Két Sobrinak*.⁶⁵

63 Hollósy 1846. július 23-án énekelt először a Nemzeti Színházban. Szerződött tagként 1846 szeptemberétől 1850 tavaszáig, majd 1854–62 között működött a teátrumnál, ahova 1851–52 folyamán vendégként is visszatért. Művészte reményt, vigaszt nyújtott az abszolutizmus sötét éveiben. Arany János pár soros költeménye (*Hollósy Kornéliának*, 1857) mindennél többet mondhat el e téren.

64 A kérdésről lásd Major Ervin tanulmánykötetét: *Fejzetek a magyar zene történetéből*, Budapest 1967, 201.

65 Az egyfelvonásos darabot Veszter Sándor és Kilányi Lajos rendezte. A *Sobri* téma egyéb előzményeiről a magyar színpadokon lásd Tóth Dénes könyvét: *A magyar népszínmű zenei kialakulása*, Budapest 1953, valamint Horváth János munkáját: *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfig*, Budapest, 2. kiadás 1978, 248. A *Két pisztoly*ban Egressy Béni is közreműködött *Sobri*ként.

Önkéntesként szeptember végétől – számos színésztársához és rokonához hasonlóan – ő is részt vett a szabadságharcban. 1849 februárjában, a kápolnai ütközetben mindkét lába súlyos sebet kapott, ami maradandó testi károsodáshoz vezetett. Állapota miatt március 2-án kelt levelében lemondott minden katonai rangjáról,⁶⁶ majd hónapokon át feküdt betegen barátjánál, Fekete Károly református lelkésznel Ónodon. Lábadozása közben az egyházi zene szolgálatába állította alkotóerejét: a gyülekezeti énekeskönyvekben föllelhető genfi zsoldárdallamokat látta el orgonakísérettel és orgona-előjátékokkal, önálló kötetet összeállítva ezekből.⁶⁷ Június folyamán, már valamelyest fölépülve, szolgálatra jelentkezett Komáromban, ahol főhadnagyként a II. hadtest zenekarának vezetője lett.⁶⁸ A város gazdag katonazenei hagyományokra tekintett vissza; 1849-ben két helyőrségi zenekar is állomásozott falai között. A másik együttes élén Doppler Károly állt.

Egressy Ákos július 2-ra datált visszaemlékezése a címében Klapka György tábornoknak, Komárom védőjének nevét viselő induló keletkezési körülményeiről tudósít: „a véletlen összehozott Béni bátyámmal, ki, mint főhadnagy, egy ház udvarán tanyázott századával. Béni, a kápolnai csatában kapott lábsebe miatt még mindig szenvedőn, [bekötözött] lábbal feküdt egy zsúp szalmán az udvaron, s odaérkezésemmkor éppen a »Klapka-induló« hangjegyeit má-

66 Szénássy Zoltán újonnan föltárt dokumentumokkal egészítette ki Egressy szabadságharcbeli szerepével kapcsolatos eddigi ismereteinket: *A komáromi induló hőse*, Komárom 2001, 75–86.

67 A ránk maradt kéziratok egyike sem eredeti. Lelőhelyük az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtára, jelzeteik: *Ms. Mus.* 186/2. és *Ms. Mus.* 194.; illetve a Rádai Könyvtár Kézirattára, Budapest, K. O. 18. Az *Ms. Mus.* 194. Doppler Ferenc – valószínűleg már a szerző halála után bejegyzésre került – korrekcióit, módosító javaslatait tartalmazza, míg a K. O. 18. kézirat már Egressy halála utáni dátumot viselő, Doppler Károly által készített és javított tisztazat. Egressy zsoldárharmonizálásairól és -előjátékairól lásd Csomasz Tóth Kálmán tanulmányát az *Egyháztörténet* [Budapest, Református Egyetemes Konvent] 1959/3-4. füzetében (256–7.); Máté János írását: „Itt élned, halnod kell” 180 éve született Egressy Béni, in: *Magyar Egyházzene* 1993/94 (479–483.); továbbá Ágoston István György cikkét a *Theológiai Szemle* 2000. évi 3. számában.

68 Egész életútjára jellemzően Komáromban is sokoldalú tevékenységet fejtett ki: katonazenészi feladatköre mellett verseket tett közzé a *Komáromi Lapok*ban, sőt ideiglenesen szerkesztette is az újságot. Komáromi szolgálatáról részletesen: Szénássy i. m. 90–113.

solta, melyet pár nap múlva el is játszatott egy zenekarral a Klapka lakása előtt.⁶⁹ A hangszerelés minden bizonnyal Doppler Károly munkája volt.⁷⁰ Jókai Mór a *Klapka-induló* augusztus 4-i nyilvános felhangzását idézte föl kései regényében, *A mi lengyelünkben*. Leírása szerint az előző napi katonai győzelmet nagyszabású parádéval ünnepelte meg a város, melynek során az Egressy vezette katonazenekar az utcákon végigvonulva szólaltatta meg a darabot. A *Klapka-induló* augusztus 30-án, jótékony hangverseny keretében, majd október 3-án, a vár átadásakor is felhangzott Komáromban. Még 1849 őszén sikerült közzé tenni: *Komáromi utóhangok* címmel és *Klapka induló* belső címlappal.

*

Komárom kapitulációját követően Egressy – mint a város védője – menlevelet kapott, így szabadon visszatérhetett Pestre, a Nemzeti Színházhoz,⁷¹ mely akkoriban élte legkritikusabb napjait. A színlapok szerint 1850. január 23-án lépett ismét a közönség elé. Két napra rá együtt énekelt a *Lammermoori Luciában* a pályája kezdetén járó Stéger Ferencsel (először 1848 augusztusában, a *Bátori Mária* előadásán szerepeltek egyazon estén). Kollegiális kapcsolatukból rövid idő alatt barátság fejlődött: Stégernek írta és ajánlotta Egressy a már említett kétszakaszos dalát, a *Bujdosót*;⁷² az ünnepelt tenorista később Sobri szerepét is elvállalta a *Két Sobri*ban.

Az utolsó esztendő folyamán keletkezett többszakaszos dalok közül kettőt Hollósy Kornélia mutatott be – illetve adott elő több alkalommal is – 1850 február–márciusában; nyomtatott ajánlásuk is neki szól („Ez a világ amilyen nagy” és *Csalogány búcsúja*; az előbbi két dallamát a Magyarországon több ízben hangversenyző Anton Rubinstein később beleszötte *Fantaisie sur des mélodies Hongroises* című zongoradarabjába.) A *Csalogány búcsúja* Egressy

69 Egressy Ákos: *Emlékeim az 1848-49-dik évi szabadságharc idejéből*, Budapest 1893, 130–31.

70 Szénássy Zoltán: *Egressy Béni Komáromban*, in: *Honismeret* 2001/2, 52.

71 1849 korábbi hónapjaiban bemutatásra került színmű- illetve operalibrettó-fordításai ugyanakkor arról árulkodnak, hogy kapcsolatai a szabadságharc idején sem szakadtak meg a teátrummal.

72 Stéger 1850. február 18-án énekelt első alkalommal nyilvánosan a Nemzeti Színházban, zenekarkísérettel.

saját veresszövegén alapszik. Értelme allegorikus: Hollósy 1850. évi utolsó pesti fölléptére április 2-án került sor, majd a rajongott művész jó időre külföldre távozott. Ám ott (és Egressy halála után) is tovább népszerűsítette a szerző dalait (például 1852-ben, Varsovában a cári pár előtt énekelt el a „Télen nyáron...” kezdetű Tompa-megzenésítést⁷³).

Egressy legkedveltebb Petőfi-dalát, az „Ez a világ...”-ot Anne de La Grange is műsorára tűzte. A fiatal operacsillag 1850. évi (május–november közötti) pesti vendégszereplése hallatlanul fölpezsdítette a Nemzeti Színház zenei életét. La Grange művészetének köszönheti a magyar zenetörténet Erkel közismert bravúrariáját a *Hunyadi László*hoz, mellette egy szintén virtuóz képességeket igénylő, négyszakaszos dalt Egressy tollából („Azt gondolom, az ég borús”: az énekesnőnek ajánlva, aki azt szeptember 8-án, a *Sevillai borbély* éneklecke-jelenetében adta elő).

Ugyancsak 1850-ből származik Egressy „Óh ne mondj engem rózsádnak” című kétszakaszos dala. 1851 júliusában, közvetlenül halála után jelentek meg a két- illetve háromszakaszos „Ki vagyok én, mi a nevem” és „Viola, kék viola szál” kezdetű Czuczor Gergely-megzenésítései.⁷⁴ Ám mindezek csupán kicsiny hányadát képezik az utolsó másfél esztendő csodálatraméltóan gazdag alkotói termésének. 1850 folyamán nem kevesebb, mint tíz színmű- illetve operaszövegkönyv-fordítása került a Nemzeti Színház közönsége elé (köztük Meyerbeer *Prófétájáéval*, melyet Szerdahelyivel együtt készített). Az év őszén befejezte a *Bánk bán* librettóját. E végső alkotói periódus leglátványosabb gyümölcsei azonban a népszínmű-zenek voltak, melyeknél Egressy kétségkívül zeneszerzői képességeinek legjavát nyújtotta. A bemutatók időrendjében: Jókai Mór: *Földönfutó* (1850. április 14.); Szigligeti Ede: *Fidibus* (április 20.); Szigeti József: *A szép juhász* (május 11.), végül saját *Két Sobrija* (1851. január 11.). Időben ezek közé ékelődött a Dobsa Lajos *Világismeret* című vígjátékához írt, néhány tételből álló muzsikája (bem.: 1850. november 30.), mely csupán gyors rutinmunka volt: akkoriban már a *Két Sobri* zenéjével lehetett elfoglalva. Mindemellett továbbra is rendszeresen ellátott kisebb színészi, valamint énekesi feladatokat.

73 Csorba i. m. 26.

74 V.ö. Bérczessi i. m. 152.

Az 1849 utáni népszínmű már nem közvetíthette nyíltan a kései reformkor demokratikus eszméit. Ám e darabok – alkotóik viszonylagos kényszerpálya ellenére, olykor pusztán témáik révén is – a nemzeti ideák ébren tartását szolgálták. Hazafias mondanivaló terén a szövegi lehetőségeket messze meghaladó szerep jutott a zenének, amit Egressy maximálisan ki is használt: 1850. évi népszínmű-összeállításai hol nyíltabb (s így vagy nosztalgikus, vagy pedig hősi tónusú), hol burkoltabb utalásokkal idézték fel a szabadságharc fájdalmasan dicső napjait. A nosztalgikus fényűekhez tartozott az átszövegezett *Kossuth-nóta* felhangzása a *Földönfutóban*, később a *Szép juhászban*; a hősiességekhez a *Klapka-induló* beillesztése a *Fidibus* zenéjébe, még hozzá közvetlenül csatára utaló versszöveggel! Ráadásul – a *Fidibus* záró dalaként – az évtizedek óta népszerű „Ég a kunyhó, ropog a nád” szövege szintén a szabadságharcra volt vonatkozatható!⁷⁵ Egressy *Klapka-indulójához* az alábbi textus társult a *Fidibus* 1850. évi előadásain:

*Hadjaj a hősnek a világa,
Hol hangzik ágyúk ropogása
Bátran megy a harcz mezejére,
Mondván: előre! csak bátran előre!*

Dallamát 1861-től kezdve Thaly Kálmán versszövegével énekelték országsherte, mely a közhasználat során a ma ismert alakjára módosult: „Fel, fel vitézek...”⁷⁶

A *Szép juhász* kivételével viszont a szóban forgó darabok nem arattak sikert: a *Földönfutó* csupán egyszer, a *Fidibus* kétszer, s Dobsa vígjátéka is csak háromszor került színre. Librettóik gyarlóságait a zene kvalitásai sem ellensúlyozhatták. (E tapasztalatok is arra ösztönözheték Egressyt, hogy mihamarabb *egészében saját* darabbal rukkoljon elő.) 1850. évi népszínmű-zenéi igen összetett spektrumúak voltak – nemritkán kiváló humorérzékről adva bennük tanúbizonyságot –, műfaji értelemben Egressy fontos lépéseket tett egyúttal az opera irányába is. Utóbbi nem tekinthető teljességgel új fejleménynek: a népszínmű-zenének már eleve meglevő specifi-

⁷⁵ Lásd: *Népies dalok*, szerk. Kerényi György (Népzenei könyvtár 3.), Budapest 1961, 210.; Major i. m. 208.

⁷⁶ Részletesebben: Major i. m. 204–5.

kuma volt egy-egy operarészlet „becsempészése”.⁷⁷ Következő lépésként értékelhetjük a *dal* színpadi műfajkeretének kitágulását: *jelenetrésszé* válását (*Fidibus*); azzal együtt tradicionálisan operai elemek (recitativo-, duett- és tercett-áriaszakaszok, továbbá a *Földönfutóban* illusztratív szerepű zenekari közjátékok) bekerülését. A *Két Sobri* nyitó jelenetének kezdetét egészében végigénekeltek: többszakaszos kórus- és szintén többszakaszos magándal kapcsolódott ezáltal össze úgy, hogy utóbbiban még átvezető-összekötő recitativo is helyet kapott két szakasz áthidalásaképpen. Egressy *Két Sobrija* nem maradt sikertelen: hétszer került színre. Mint a kézirat – a szerző legterjedelmesebb színmű-zene összeállítása⁷⁸ – elárulja, a hangszerelelést Doppler Ferenc és Szerdahelyi József végezte felváltva.

A színpadok tanúsága szerint Egressy Béni 1851. május 27-én lépett utoljára a közönség elé, a *Próféta* egyik mellékszerepében. Július 17-én hunyt el. Két nappal későbbi temetésén saját dalait adták elő a Nemzeti Színház ének- és zenekarának tagjai. Halála után néhány nappal a cigányzenész Kecskeméti József – később *Egressy halotti harangozása* címmel közreadva – hangszeres darabot komponált egykori tanítómestere emlékére. Ellenbogen Adolf és Kirch János szintén egy-egy kompozícióban búcsúzott a pályatárstól (*Egressy Béni emlék*, 1851; *Emlék Egressy Béni sírkövére*, 1852), később Mosonyi Mihály poétikus gyászselégiát (*A csalogány panasza Egressy Béni felett*, 1860) szentelt a hajdani zeneköltő emlékének. 1851. szeptember 24-én König Róza Csengery Antal neje lett. Egressy Ákos feljegyzése szerint a kis Róza mindössze pár hónappal élte túl apját.⁷⁹

*

⁷⁷ Mintegy a *vaudeville* sajátos hagyományainak továbbéléséül az új színpadi műfaj keretein belül (v. ö.: Kerényi Ferenc: *A régi magyar színpadon 1790–1849*, Budapest 1981, 431–440.). Így például a *Szökött katoná* béli felvonás-szakaszában a *Báléj* egyik kara, a *Két pisztoly* betyárjelenetében a *Fra Diavolo* megfelelő kórusa kapott helyet. Egressy *Szökött színész és katonájában* felhangzott Bartay András Csel c. vígoperájának *Toborzó kara*, valamint Hérolld *Zampájának* egyik áriája. Később a *Földönfutó* részletet tartalmazott a *Bűvös vadász* „Ördögárok”-jelenetéből.

⁷⁸ OSzK Zeneműtár: *népszínházi gyűjt.* 405.

⁷⁹ Szimneyi József: *Magyar írók élete és munkái*, II. kötet (Budapest 1893), Csengery Antalné név-címcszó; OSzK Kézirattár: *Analekta* 1214.

Egryssy Béni zeneszerzői fejlődése határozott vonalú volt: az egyszerű (s többnyire strófikus) férfikaroktól, daloktól a már összetettebb hangszeres formákon át a színmű- illetve népszínmű-zenékig, majd egyes operai elemeknek azokba való beolvasztásáig ívelt. Életművének ismeretében ma már feltétlenül árnyaltabban kell megítélnünk zeneszerzői alakját, mint tették azt oly gyakorta a szakírók: vitathatatlan elméleti hiányosságai dacára is meglátva benne a távlatokban gondolkodni tudó muzsikust. Nem elhanyagolható különbség műkedvelő dalköltő kortársaihoz képest! Tevékenységének végcélja – mint már Erdélyi János megállapította – aligha lehetett szerényebb az operakomponálásnál. Önzetlen, de öntudatos művész volt, s e kettősség lépten-nyomon meg is nyilvánult életútján. Célkitűzéseivel összhangban olykor nem riadt vissza a nagynevű kollégáival szembeni rivalizálástól sem. Önérzetesen harcolt az igazáért; 1847 májusában egy beckmesserien nevetséges kritikust „büntető” éjjeli zenével fenyegetett meg.⁸⁰

Az effajta bírálói vélekedésekkel szemben valószínűleg többet jelentett számára Liszt Ferenc elismerése, megannyi baráti gesztusa. Rajta kívül – továbbá Brahms, Rubinstein mellett – Egryssy dallamai olyan hazai komponistákat is megihlettek a későbbiekben, mint Ábrányi Kornél, Székely Imre, vagy Siposs Antal.⁸¹ A *Szózat* két századbeli feldolgozásaira elegendő itt pusztán utalni. Művei a magyar zene egykorú terjesztői révén Bécsben, Triesztben, s valószínűleg más nyugati városokban is fölhangzottak.⁸² Ő maga azok közé tartozott, akik alkotásaik révén kifejezetten korukhoz tudtak szólni, s művészetének éltetője ugyanúgy saját kora volt – e szó mélyebb értelmében –, nem a tovatűnő pillanat. Ambiciózus egyéni teljesítményeivel végeredményben *szolgált* – s nem kevesebbet, mint „a művelődés, a színészet, az irodalom, a magyar zene és a magyar nemzet haladásának szent ügyét”.⁸³ Nem mindig látványos formát öltve, mégis – mint azt kortársainak megnyilatkozásai tanúsíthatják – szinte nélkülözhetetlenül.

80 Sárosi Bálint: *A cigányzenekar múltja 1776–1903 az egykorú sajtó tükrében*, 73–74.

81 Utóbbiakról lásd részletesebben: Bérczessi i. m. 113.

82 Szíjjártó i. m. 35., 79., 84., 86., 108.

83 Csorba Zoltán emelkedett szavait idézve (i. m. 44.)

Egryssy Béni zenei alkotásainak jegyzéke

A műjegyzék elkészítéséhez Erdélyi János 1852. évi Egryssy-nekrológja és Bérczessi B. Gyula (az MTA Zenetudományi Intézet tulajdonában levő) kéziratos Egryssy-műjegyzéke mellett Kecskeméti István, Mona Ilona, valamint Papp Géza bibliográfiai munkái szolgáltak alapul, felhasználva az újabb kutatások eredményeit is. Egryssy Béni műveinek hitelesnek tekinthető kéziratai egyetlen, jelzett kivétellel az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában lelhetőek föl. (Rövidítések: K = kiadás; é+zg = énekhangra és zongorára; T = Treichlinger J., Pest; W = Wagner J., Pest)

Népszínmű- és színmű-zenék; színművek zenei betétszámai

(Valamennyi bemutató helyszíne: Pest, Nemzeti Színház.)

A népszínmű-zenei összeállítások teljes tartalmát közöljük az alábbiakban, függetlenül attól, hogy az azokban helyet kapott daloknak tényleges szerzője, vagy csupán feldolgozója volt-e Egryssy Béni.)

- Az áldozat (Vörösmarty Mihály, 1841): *Kancsódal*: „A kancsó kézről kézre jár”, férfikar (kézirat; K: é+zg; W, 1843: „Magyar népdalok”)
- Négy huszár és gyermekharisnya (F. Hopp, 1842): *Huszárdal*, férfikar, zenéje ismeretlen
- A fehérék (F. Mallefille–A. d’Artignes, 1842): *A fehérék kara*: „Mindenható, ki ülsz a csillagok felett”, férfikar (kézirat)
- A velencei nő (A. Anicet–Bourgeois, 1842): *Csajkadal*: „Kijött az esti szellő” (K: é+zg; T, 1848c.)
- Az ördög naplója (É. Arago, 1842): *Románcz* „Messze messze a zajos Párizstól” (K: é+zg; T, 1848c.)
- Még egy tisztújítás (Vahot Imre, 1843), ismeretlen zene
- Farsangi iskola (Vahot Imre, 1844): zenekarkíséretes dalok, férfi- és vegyeskarok: „Este van már a faluban”; *Andante mosso* és „Ej, haj, magyar ember”; „A farsang jelen van”; „Mi füstölög ott a síkon távolban?... El hát el hát a bálba”; „Ó be kár, hogy szolgálak vagyunk... Volnék csak én Pest-Budában” (kézirat)
- Figaro leánya (J. Mélesville, 1844): *Hozzá* „Ki lopta el szememnek álmait” (K: é+zg; T, 1848c.)
- Mátyás diák (Balog István, 1844): zenekarkíséretes dalok, férfi- és vegyeskarok, a cappella férfikarok, önálló zenekari tételek: „Isten édes jó atyánk”; „Csipős szél fújdogál”; „A tót diák”; „Be jó gazdasszony volt... Divus Plato magnus Aristoteles”; „De mit töröm fejemet”; *Kancsódal*: „A kancsó kézről kézre jár”; „Micsoda falu ez”; „Azt mondják is”; „Mátyás diák szép Buda várában”; Eljén Mátyás dicső hazánk”; *Magyar induló*; „Még a világ világ lesz” (kézirat)
- A két Barcsay (Jósika Miklós, 1844): *Bordal*, zenéje azonosítatlan
- Párizsi szerencsevadászok (A. D’Ennery–E. Grange, 1845): *Kardal*, zenéje ismeretlen (*mazurka*: lásd a zongoraművek jegyzékét)
- Iñes (Navarrete y Fernández Lauda, 1845): *Romance*: „Repülj, repülj e partról!” [?] (K: W, 1849 előtt)
- Falusi lakodalom (Jakab István, zenével: 1845): zenekarkíséretes férfi- és vegyeskarok: „Tisza partján egy hajó kikötve... Nem anyától lettél... Úgy ég a tűz ha lobog”; „Hányadik már a pohár?... [Petőfi Sándor] Piros cipő, piros pánt”; „Lány a kenyér pirítani nem lehet... Van szederfa, de nincs rajta”; „Egy az Isten, kit hiszünk” [Garay János] (kézirat)
- A szökött színész és katona (Haray Viktor, 1845): zenekarkíséretes dalok, férfi- és vegyeskarok, a cappella férfikarok: „Veres csákó süvegem”; „Bort ittam én, boros vagyok... Be szép a katona... Ha kimegyek a csárdába”; „De már nem tudom, mit

- csináljak" [Petőfi Sándor]; „Be szépen szól a clarinét”; *Színész dal* „Minden művészetek fején a korona” [Petőfi]; „Sárga levél, sárga levél” [Kisfaludy Károly]; „Ha megunom magam a pusztába”; „Magasan repül a daru” (kézirat)
- A királyné és a kalandorok (H. Laube, 1845): *Matrózadal*, férfiak, zenéje ismeretlen
- A jeggyűrű (Szigeti József, 1846): hangszeres bevezető, zenekarkíséretes dalok, duettek, női-, férfi- és vegyeskarok: *Introductio*; „Csipkés a szőlő levele”; „Oh világok alkotója”; „Kicsiny vagyok én”; „Azt szokták szememre vetni... Tavaj, tavaj... [sic] Akár miként nevensenek... Hej kicsiny menyecske”; *Vadászkar* „Fel fiúk a rengetegbe”; „Piros arcod ha meglátom... Be van az én szűröm ujja kötve... Úgyes leány az én rózsám”; „Beszegődtem Tarnócára bojtárnak... Tolvaj ment a zsidó konyhájára... Galambom édes, a csókja mézes”; „Szegény legény szegény juhász legény” [Petőfi nyomán]; „Már csak ugyan nem is bánom”; utólagos betétek: „Télen nyáron pusztán az én lakásom” [Tompá Mihály]; „Szerelmes vagyok én; Megmondjam-e, kibe?” [Petőfi] (kézirat)
- A kézműves (Vahot Imre, 1847): zenekarkíséretes dalok, férfi- és vegyeskarok, valamint a cappella férfiakok: *Marciála* és „Szép ez a mi mesterségünk... Iszom a bort [Czuczor Gergely]”; „Van-e a korsóba?... Hej galambom violám... Fel legény a táncra... Ez az élet a gyöngy élet”; „A szerelem a szerelem... [Petőfi nyomán költött versszöveg] Eszem adta kis barnája”; [4 szöveghiányos szám]; „Téli virág hófuvalom alatt”; „Fel dologra... Ez deríti fel szívünket”; „Ényim vagy már szép gyöngyvirág” (kézirat)
- Egy nő, ki az ablakon kiugrik (E. Scribe, 1847), ismeretlen zene
- Párbaj mint istenítélet (Szigligeti Ede, 1848): zenekarkíséretes dalok, férfi- és vegyeskarok: „Isten áldja meg magyart”; „Kerek az én csizmám sarka”; „Az a derék legény... Gyöngy élte a lánynak”; „Nem ettem én ma egyebet” [a 134. zsol-tár dallamára]; Azt mondják nem adnak”; „Kicsiny vagyok én”; „Már elmegyek édes rózsám”; „Ha én azt tudhatnám... Már minálunk így köszönnek”; „Még azt mondják a kapások... Ez a pohár bujdosik”; „Megengedik azt az egek... Ki nem kap a házasságon... Veszek neki csizmát pirosat... Kiállok a ház kapujába”; „Levágom a füled”; „Jaj babám csata lesz”; „Én vagyok a szegény halász... Bárha szegény, mégis dúsgazdag leszek... Elég nekünk egy csólnak” (kézirat)
- Földönfutó (Jókai Mór, 1850): zenekarkíséretes dalok és vegyeskarok, a cappella férfiakok, valamint önálló zenekari tételek: „Azt az Isten megátkozta”; „Ha kedvesem ölelem”; „Elmegyek már édes babám... [a »Kossuth-nóta« dallamára] Am de meglátalak nemsokára”; „Jegenyefa tetejére... Babám néz az én rózsám”; „Fel-emeléd Kádár zemeit az égre”; „Itt már a remete!”; „Elindula Szent Péter Rómába”; „Beborúla, jaj, elmúla a nap fényes világa”; „Czerés város híres város... Éjtszakára teleszívja magát”; „Kétes sorsa a zsványnak”; „Vigyázz, vigyázz, majd meglátalak... Ha megcsendítéd, akkor jaj néked”; „Tizenhat esztendő voltam”; *Allegretto*; „A harmat a fűre hull” [átvéve a *Bűvös vadászból*]; „A Vág felől hús szél támad”; „Vajon mit írjak babámnak?”; *Allegro moderato*; *Czigány zene* (kézirat)
- Fidibusz (Szigligeti Ede, 1850): nyitány és zenekarkíséretes dalok, duettek, ter-cettek, vegyeskarok: *Előzene*; *Melodráma*; „Magyar leány az én rózsám... [Erdélyi János] Három a táncz mindhalálig”; „Hadzaj a hősnek a világa” [a szöveggel ellátott Klapka-induló]; „Jaj be szép lány a rózsám”; *Mazur* „Búsul az ifjú... „A galambom angyal... Elpusztult a Tisza hídja”; „A kisasszony tehenet fej... Kerek az én kalapom... Még azt mondja az anyám”; „Hallja cizca kis Katicza... Első lecke vala”; *Melodráma*; „Csitt, csendesén”; „Kicsinyke de barna... Karmazsin menyecske... Hol a leányka... Ég a konyhó, ropog a nád” (kézirat)
- A szép juhász (Szigeti József, 1850): zenekarkíséretes dalok és vegyeskarok, a cappella vegyeskarok: „A virágnak megtiltani nem lehet” [Petőfi]; „Szerelmes vagyok én, de nem mondom kibe... [Petőfi nyomán] A szép barna legény”;

- „Elvénnelek ha adnának... [Petőfi nyomán költött versszöveg] Ki nem kap a házasságon”; „Piros szádát ha csókolom galambom... Adj egy csókot”; „Árva vagyok, árva lettem [a »Kossuth-nóta« dallamára]”; „Megy a kocsis, megy a béres... Megüzentem az édes anyámnak... Csípd meg bogár”; „Juhász legény, szegény juhász legény” [Petőfi]; „Nem átkozlak, nem szokásom”; „Én vagyok az, aki voltam”; „Végimentem a temetőn”; „Kedves rózsám, gyöngy violám”; „Hej violám, hej violám... Maradj hát magadnak”; „Szép a betyár paripája”; „Hull a levél a virágról” [Petőfi]; „Hegedűszó, furulyaszó, czimbalom... [Petőfi] Bohó az aki búsul”; „Hervad a ciprusfa a sírnak tetején” (kézirat; K: 12 dal é+zg; T, 1850)
- Világismeret (Dobsa Lajos, 1850): zenekarkíséretes vegyeskarok: „A galambom angyal... Elpusztult a Tisza hídja”; „Ennek ugyan megessett”; „Eljutottak végre boldogság ölére” (kézirat)
- Két Sobri (Egressy Béni önálló népszínműve, 1851): zenekarkíséretes dalok, női-, férfi- és vegyeskarok: „Bort iszik a magyar ember... Ha kedvesem ölelem... Rajta tehát pohárra”; „Mi vígok itt ezek... Az álom kerüli lelkemet... Amott tűnik le csillagom... Ó az Isten remeke”; „Arczod setét... Szívem szeretne tégedet... Ha Sobri volnál”; „Én nem tudom, az-é az amit érzek”; „Sobrinak van csak világa... Úgy úgy galambom”; „Ha boldog a szép kis gili madár”; „Szép a tölgy tavasz nyíltával”; *Barcarola* „Mint egy óriási tükör, fénylik a tó”; „Menyegzőmre úgy hiszem, illendő”; „Ha ha ha”; „Szép huszárnak a világa”; „Húzd rá cigány... Szorítsd hozzád derekát”; „A menyegző zsbaja ma csendre vált”; „Sobri a rengeteg fia”; „Kortmárosné eszem adta” (kézirat; K: 4 dal é+zg; W, 1851; csárdás: lásd a zongoraművek jegyzékét)

Egyéb dalok

- „Elmennék én katonának” (Erdélyi János, K: é+zg; W, 1843; férfikarra: kézirat); „Magyar leány az én rózsám” (Erdélyi, K: é+zg; W, 1843; férfikarra: kézirat); „Juhász a hegy oldalán” (Erdélyi, K: é+zg; W, 1843; férfikarra: kézirat); „Édes szül-lóm, mi bánt engem” (Czuczor Gergely, K: é+zg; W, 1843); „Mi füstölög ott a síkon távolba” (Gaál József, K: é+zg; W, 1843; férfikarra: kézirat); „Szülőföldem szép határa” (Kisfaludy Károly, K: é+zg; a *Der Ungar* mellékleteként, 1843/44?); „Ezrivel terem a fán a meggy” (Petőfi Sándor, 1844, zenéje ismeretlen); *Országgyűlési szózat* (Garay János, helyet kapott a *Falusi lakodalom* c. színmű zenéjében is; K: é+zg; Grimm V., Pest, 1845c.); *Népdal* („Apám, anyám, barátom”, legkésőbb 1846 októ-ber, K: é+zg; T, 1848c.; betétként helyet kapott Szigligeti *Zsidó* c. népszínművének zenéjében is 1846-47c.); „Télen nyáron pusztán az én lakásom” (Tompá Mihály, 1846 vagy 47, K: é+zg; T, 1848c.; betétként helyet kapott a *Jeggyűrű* c. népszínmű zenéjében is); „Temetésre szól az ének” (Petőfi, legkésőbb 1848 február, zenéje ismeretlen); *Nemzeti dal*, Szerdahelyi Józseffel közösen (Petőfi, K: é+zg; W, 1848); „Ereszkedik le a felhő” (Petőfi, K: é+zg; T, 1848c.); *Bujdosó* („Bús vagyok én örökre... De meglátom valahára”: legkésőbb 1850 február; K: é+zg; W); „Ez a világ amilyen nagy [Petőfi]... Kis furulyám szomorúfűz ága... [Petőfi] Ej! Haj! Félre te búbanat!” (legkésőbb 1850 február; K: é+zg; W); *Csalogány búcsúja* („Fáj szívem, fáj... Pedig mi kedves vagy nekem... Megtérek nemsokára”, saját versszöveg; legkésőbb 1850 március, K: é+zg; W, 1852; Walzel Á. F., Pest); „Azt gondolom, az ég borús... De bár a szívembe láthatnád... Meghalok én érted... Szerelem sugara” (1850; zenekarkísérettel: kézirat; K: é+zg; W, 1850); „Oh ne mondj engem rózsádnak... Hogyha körülölelem”, K: é+zg; W, 1850); „Ki vagyok én, mi a nevem... Szeretem is a kis babákat” (Czuczor Gergely, K: é+zg; Rózsavölgyi, Pest, 1851); „Viola, kék viola szál... A sivegem gyászfékete... Babámnak, Marcsámnak adom e violát” (Czuczor Gergely, K: é+zg; Rózsavölgyi, 1851)

Egyéb népies dalfeldolgozások

Magyar dalvirágok, Szerdahelyi Józseffel közös kiadvány (K: é+zg: Miller K., Pest, 1843, benne: „Fekete szemű szép hölgyecske” [Kazinczy Ferenc]; „Csász leszek én a nyáron”; „Nem úgy van már”; „Kisütött a nap sugára”; „Száz fűre deres harmat”; „Fehérvári hármás határ”); „Ne menj rózsám a tarlóra” (K: é+zg: W, 1843); „Kidőlt a fa mandulástól” (legkésőbb 1850 december, kottája ismeretlen)

Egyéb férfikarok

Vadász dal („Rengeteg homályiban”, 1839?, kézirat); *Szózat* (Vörösmarty Mihály): 1. megzenésítés: férfikarra (bem. 1839. november 2., zenéje ismeretlen); 2. megzenésítés: férfikarra és zenekarra, a Nemzeti Színház 1843. évi pályázatára írt alkotás (bem. 1843. május 10.; K: a cappella férfikarra, valamint é+zg: W, 1843; kéziratok: zenekari szólamok, karpártitúra és szólamok); 3. megzenésítés: férfikarra, (bem. 1843. május 30., zenéje ismeretlen); *Énekszó* („Mi zengi túl a bércet”, Erdélyi János, 1843, kézirat; K: é+zg: *Regelő* 1843. április 13., melléklet); *Himnusz* (férfikarra és zenekarra, Kölcsey Ferenc, 1844, kézirat; MTA Zenetudományi Intézet Könyvtára); *Gyász dal* („Mért oly borús, oly néma e sereg”, 1844, kézirat); *Bordal* („Üresen áll már a kancsó”, sokáig Petőfinek tulajdonítva, 1845c., kézirat; betétként szerepelt Balog István *Mátyás diák* c. színművében is, a *Kancsódtalt* helyettesítve); *Beteg leány* („Mi költ föl édes álmombul”, Uhland: Éji dal, Bajza József fordításában: legkésőbb 1846 október, kézirat); „Szerelmes vagyok én, megmondjam-e kibe?” (Petőfi, 1847?, kézirat); *Davoria* („Zengi dühös dalt Davoria”, Erdélyi J., kézirat); *Bordal* („Igyál, igyál, éljen a bor és a lány”, kézirat)

Zongoraművek két kézre

Hontalan (magyar nóta, 1840?, K: W, 1841); *Siralom, vigalom* (magyar nóta, K: W, 1841); *Keserv és Viszontlátás* (két magyar nóta, K: W, 1841); *Komáromi emlék* (magyar nóta, K: W, 1841); *Hozzá* (1842?, K: Magyar dalvirágok, Miller Károly, Pest, 1843); *Pesti nóta* (K: Magyar dalvirágok, Miller K., 1843); *Búcsú dal* (magyar nóta, 1842?, K: W, 1843); *Szüreti dal* (magyar nóta, 1842?, K: W, 1843); *Részvét/Búbánat* (magyar nóta, K: W, 1843); *Országgyűlési nóta* (eredeti magyar, K: W, 1844); *Sírvirágok* (eredeti magyar, K: W, 1844); *Honvág* (eredeti magyar [Andante szakasza a „Szülőföldem szép határa” kezdetű Kisfaludy-megzenésítés átírata], K: W, 1844); *Bölcsődal* (eredeti magyar nóta, K: W, 1844); *Mézesetek* (körmagyar, K: W, 1844); *Ószi dal* (eredeti magyar nóta, K: T, 1845); *Bokréta* (eredeti körmagyar, K: T, 1845); *Téli dal* (eredeti magyar nóta, K: T, 1845); *Ábránd* (eredeti magyar nóta [Friss szakasza az „Ej, haj, magyar ember” kezdetű dal átírata], K: T, 1845); *Örömhangok* (eredeti csárdás nóta frissel, K: W, 1845); *Tiszaparti csárdások* [I-II.] (K: W, 1845); *Pásztori hangok* (eredeti csárdás nóta, K: W, 1845); *Párizsi szerencsevadászkó mazurka* (K: W, 1845); *Rákosi emlék* (eredeti magyar nóta, K: W, 1845); *Vad rózsák* (eredeti magyar nóta, K: W, 1845); *Víz hátán* (eredeti magyar nóta, K: W, 1845); *Társalgó* (új társas táncz, K: W, 1846); *Fogadj Isten* (eredeti magyar nóta, K: W, 1846); *Sárosi visszhangok* (eredeti magyar nóta csárdással és frissel, K: W, 1847); *Kornéliához* (eredeti magyar, csárdásokkal [a két Lassú szakasz az „A virágnak megtiltani nem lehet” c. Petőfi-, illetve a „Télen nyáron pusztán az én lakásom” kezdetű Tompa-megzenésítés átírata], K: T, 1847); *Komáromi utóhangok* (*Klapka induló*, K: W, 1849); *Két Sobri csárdás* (K: W, 1851); *Vándor álmái* (magyar nóta, kézirat)

Egyéb hangszeres művek

Magyarka frissel (előadták: 1840. október 28.), zenéje ismeretlen; *Magyar körtánc* (előadták: 1842. május 5.), zenéje ismeretlen; „*friss magyar nótával*” (előadták: 1843. január 16.), zenéje ismeretlen; *Dunamelléki csárdások* (előadták: 1845. október 26.), zenéje ismeretlen; *Egy névtelen induló*, zongorára (K: W, 1845c.: egyetlen példánya sem ismert; valószínűleg azonos a *Mátyás diák* népszínmű-beli *Magyar indulóval*); *Szent Dávid Zsoltári. Éneklést kezdő melódiák és dicséretlek miként a helvét vallású magyar egyházban éneklék*, orgonára (1849, kézirat); *Költő álma*, fuvolára (Egressynek tulajdonított mű, kézirat)
A tévesen vagy megalapozatlanul Egressynek tulajdonított művek felsorolásától eltekintettünk.

Válogatott bibliográfia

- E [= Erdélyi János]: *Egressy Benjámint (Életrajzi vázlat)*, in: *Értesítő* 1852/ 27. (április 3.)
Mátray Gábor: *A magyar népdalok kitűnőbb sajtóságairól zenei tekintetben* (1852), modern közreadásban: Mátray: *A Muzsikának Közöséges Története és egyéb írások* (vál., stb. Gábr György, Budapest 1984), 260–287.
Bartalus István: *Egressy Béni dalai*, in: *Budapesti Hírlap* 1859. május 3., 4. és 6.
Stettner Gyula: *Bírálati tanulmány. Egressy Béni dalainak elemzése*, in: *Zenészeti Lapok* 1863. január 8., január 15., február 26., március 26., április 2., június 18., június 25., augusztus 27., szeptember 3.; 1864. december 8.
Eva Lajos: *Egressy Béni*, in: *Magyarország és a Nagyvilág* XII/12. (1875. március 21.)
Orbán József: *A sárospataki énekar története* (Sárospatak 1882)
Egressy Ákos: *Emlékeim az 1848–49-dik évi szabadságharc idejéből* (Budapest 1893)
Id. Ábrányi Kornél: *A magyar zene a 19-ik században* (Budapest 1900)
Egressy Ákos: *Petőfi Sándor életéből* (Budapest 1909)
Erkel Ferenc emlékkönyv (szerk. Fabó Bertalan, Budapest 1910)
Rakodczay Pál: *Egressy Gábor és kora* (Budapest 1911)
Horváth János: *Petőfi Sándor* (Budapest 1922)
d' Isov Kálmán: *Petőfi dalok* (Budapest 1931)
d' Isov Kálmán: *Egressy Béni*, in: *A Zene* XIII/15. (1932. július 1.)
Hodossy Béla: *Egressy Benjámint (I–IV.)*, in: *Zeneközlöny* [Tiszaföldvár] XIII/9–12. (1939. szept.–dec.)
Tóth Dénes: *A magyar népszínmű zenei kialakulása* (Budapest 1953)
Csomasz Tóth Kálmán: *Korálkönyveink száz éves története*, in: *Egyháztörténet* 1959/3–4.
Vörösmarty Mihály *Összes Művei* [kritikai kiadás] II. *Kisebb költemények* (Budapest 1960), benne Sonkoly István tanulmányával a *Szózat* zenei feldolgozásairól (646–654).
Szabolcsi Bence: *A XIX. század magyar romantikus zenéje*, in: *A magyar zene évszázadai* II. (Budapest 1961)
Kerényi György (szerk.): *Népies dalok (Népzenei könyvtár 3., Budapest 1961)*
Szabó Lajos: *Egressy Béni születési helyéről*, in: *Borsodi Szemle* 1964/1.
Szabó Lajos: *Adalékok Egressy Béni pályájához*, in: *Napjaink* 1964. szeptember 1.
Major Ervin: *Fejezetek a magyar zene történetéből* (szerk. Bónis Ferenc, Budapest 1967)
Kecskeméti István: *Egressy Béni eredeti hangjegy-kéziratai*, in: *Magyar Zene-történeti Tanulmányok* [II.] (szerk. Bónis Ferenc, Budapest 1969), 191–200.

- Sárosi Bálint: *Cigányzene...* (Budapest 1971)
 Csorba Zoltán: *Egressy Béni* (Miskolc 1974)
 Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig* (2. kiadás: Budapest 1978)
 Kerényi Ferenc: *A régi magyar színpadon 1790–1849* (Budapest 1981)
 Eckhardt Mária: *Egressy Béni*, szócikk a magyar nyelvű *Brockhaus–Riemann Zenei Lexikon* 1. kötetében (szerk. Boronkay Antal, Budapest 1983)
 Sárosi Bálint: *magyar nóta*, szócikk a magyar nyelvű *Brockhaus–Riemann Zenei Lexikon* 2. kötetében (szerk. Boronkay Antal, Budapest 1984)
 Barsi Ernő–Szabó Ernő: *A pataki kollégium zenei krónikája* (Budapest 1984)
 Bérczessi B. Gyula: *Tollal – lanttal – fegyverrel* (Budapest 1986)
 Mona Ilona: *Magyar zeneműkiadók és tevékenységük 1774–1867* (Budapest 1989)
 Magyar Színháztörténet 1790–1873 (szerk. Kerényi Ferenc, Budapest 1990)
 Papp Géza: *Die Quellen der »Verbunkos-Musik«: Ein bibliographischer Versuch. A) Gedruckte Werke: 1837–1848*, in: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 32 (1990); *B) Handschriften (– ca. 1850) [...]*, in: *Studia Musicologica* 45/3–4 (2004).
 Máté János: „Itt élned, halnod kell”. 180 éve született Egressy Béni, in: *Magyar Egyházzene* 1993/94, 479–483.
 Szabó Lajos: *Egressy Béni kezdeteiről*, in: *Sárospataki Református Lapok* 1993/2–3.
 Papp Géza: *A verbunkos kéziratok emlékei* (Budapest 1999)
 Radnóti Klára: *Egressy Béni*, in: *A márciusi ifjak nemzedéke* (szerk. Körmöczi Katalin, Budapest 2000), 380–390.
 Ágoston István György: *Egressy Béni a zsoltár-összhangosító*, in: *Theológiai Szemle* 2000/3.
 Szénássy Zoltán: *A komáromi induló hőse* (Komárno 2001)
 Szénássy Zoltán: *Egressy Béni Komáromban*, in: *Honismeret* 2001/2
 Gupcsó Ágnes: *Egressy Béni*, szócikk a *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (2001) *Personenteil* 6. kötetében
 Bónis Ferenc: *Egressy Béni*, szócikk a *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, second edition (2001) 7. kötetében
Sajókazinci Református Híradó, Egressy-különszám 2001. július 15.
 Sziijártó Csaba: *A cigány útra ment.../ Magyar cigányzenészek külföldjárása a kiegyezés előtt* (Budapest 2002)
 Sárosi Bálint: *A cigányzenekar múltja 1776–1903 az egykorú sajtó tükrében* (Budapest 2004)
 Eckhardt Mária: *Berlioz látogatása Magyarországon 1846-ban*, in: *Magyar Zene* 2004/2.; *Berlioz' Ungarnbesuch 1846*, in: *Studia Mus.* 2005. 157–174.
 Gurmai Éva: *Die Notenbestände der ersten ungarischen Operngesellschaft...*, in: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 46/1–2. (2005), 145–155.
 Sziiklavári Károly: *Néphimnusz-kísérletek, "nemzeti népdalok" és Szózat-megzenésítések a XIX. század derekán*, in: *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok* [IX.] (szerk. Bónis Ferenc, Budapest 2005), 8–47.
 Szacsvai Kim Katalin: *Az Erkel-műhely kezdetei...*, in: *Zenetudományi Dolgozatok 2009* (Budapest, szerk. Kiss Gábor), 191–244.
 „Sziikrát dobott a nemzet szívébe”. *Erkel Ferenc három operája...* (szerk. Gupcsó Ágnes, Tallián Tibor, Dolinszky Miklós és Szacsvai Kim Katalin tanulmányaival, Budapest 2011)
 Sziiklavári Károly: *Az Egressy család származástörténeti krónikája*, in: *Lymbus – Magyarstudományi Forrásközlemények 2011* (szerkesztette Ujvári Gábor, Lengyel Réka, Budapest 2012), 384–393.

Egressy Béni.

Fiatalkori portré
 a Nemzeti Színház zsebkönyvéből

Egressy Béni (1814–1851), akit az irodalomtörténész Csorba Zoltán jellemzésével az 1840-es évtized „egyik legszínesebb, legérdekesebb és legértékesebb” egyéniségének tarthatunk, szerteágazó munkássága révén kultúraformáló szerepet játszott a kései reformkor, majd az azt követő pár esztendő folyamán. Alkotói jelentősége a kor Nemzeti Színházához kötődő, zenei vonatkozású vívmányok tükrében válik igazán szembetűnővé: a magyar nemzeti opera megszületését, a *Himnusz* és a *Szózat* díjnyertes pályázati megzenésítéseit, a népszínmű és az önálló férfikari irodalom látványos fölvirágzását, valamint a hazai népies dalkomponálás első fénykorát egyaránt ide értve. E kollektív szellemű fejlemények között alig akadt olyan, amelynek életre hívásában ne lett volna Egressynek döntő érdeme. A szabadságharcot követő legnehezebb években is fáradhatatlanul végzett tevékenységével a század magyar zeneszerzésének egyik úttörő kezdeményezőjévé vált.

A sorozatban eddig megjelent:

Hubay Jenő (1858-1937)
Kósa György (1897-1984)
Kurtág György (1926)
Szöllősy András (1921)
Istvánffy Benedek (1733-1778)
Lavotta János (1764-1820)
Decsényi János (1927)
Gárdonyi Zoltán (1906-1986)
Durkó Zsolt (1934-1997)
Mosonyi Mihály (1815-1870)
Soproni József (1930)
Sári József (1935)
Kocsár Miklós (1933)
Petrovics Emil (1930)
Maros Rudolf (1917-1982)
Lendvay Kamilló (1928)
Dohnányi Ernő (1877-1960)
Ránki György (1907-1992)

Jeney Zoltán (1943)
Szokolay Sándor (1931)
Bihari János (1764-1827)
Sugár Rezső (1919-1988)
Bozay Attila (1939-1999)
Szőnyi Erzsébet (1924)
Csíky Boldizsár (1937)
Horusitzky Zoltán (1903-1985)
Kadosa Pál (1903-1983)
Fusz János (1777-1819)
Pongrácz Zoltán (1912)
Dubrovay László (1943)
Farkas Ferenc (1905-2000)
Járdányi Pál (1920-1966)
Vántus István (1935-1992)
Vidovszky László (1944)
Vermesy Péter (1939-1989)
Bárdos Lajos (1899-1986)

